

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย

ความยากจนของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช

นานะ ชัยชู

หัวหน้าโครงการ

ดร. ชัยชู

นักวิจัยหลัก

วิทยากร เขียวกุล

ภายใต้การสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

ความยากจนของชาวประมงพื้นบ้าน
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผู้วิจัย

มานะ ช่วยชู

ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานการณ์ภาพของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกวัยทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหที่ทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัว องค์กรรัฐ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาคะยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวดี บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเสมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า "คนจนมักจะถูกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ" ใช่สิ! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบริวาร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาดัม สมิธ นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหามาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริณทลกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในสังขรณ์ว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอารัดเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีแต่จะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติภารกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือโคมฉายที่ส่องให้เห็นคนจนในหลืบในซอก ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

หัวหน้าโครงการ

คำนำ

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มักถูกมองข้ามจากการพัฒนาของรัฐที่เน้นการพัฒนาในระดับมหภาค ดังจะเห็นได้จากนโยบายการสนับสนุนการประมงทะเล ทั้งด้านวิชาการ ด้านเทคโนโลยี และเงินทุน แต่เมื่อมองมายังกลุ่มประมงพื้นบ้านกลับได้รับการสนับสนุนดังกล่าวน้อยมาก นอกจากนี้ การส่งเสริมประมงพาณิชย์ของรัฐในอีกด้านหนึ่งนั้นกลับมีผลกระทบต่อความอยู่รอดประมงพื้นบ้าน

ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากรัฐหรือสังคมรับรู้เรื่องประมงพื้นบ้านน้อยมาก ทั้งที่ชาวประมงพื้นบ้านมีอยู่จำนวนไม่น้อย และมีความสำคัญในฐานะผู้ผลิตแหล่งอาหารที่สำคัญ หากชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ ก็จะทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชน และเกิดการว่างงานเป็นภาระของรัฐที่จะต้องรับผิดชอบอีก ดังนั้นการทำความเข้าใจความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านอย่างถ่องแท้ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อแสวงหาช่องทางสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการนำเสนอภาพของชาวประมงพื้นบ้าน โดยศึกษาจากกรณีศึกษา ชุมชนในถ้ำ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครราชสีมา การศึกษาเน้นกลุ่มคนที่ยากจนของชุมชน โดยศึกษาเกี่ยวกับการทำประมง สภาพความเป็นอยู่ และสาเหตุของความยากจน รวมทั้งข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา

มานะ ช่วยชู

บทคัดย่อ

ชาวประมงพื้นบ้าน หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพประมงที่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักใช้เรือขนาดเล็กยาวไม่เกิน 10 เมตร ขนาดเครื่องยนต์ไม่เกิน 30 แรงม้า ทำการประมงไม่ไกลจากฝั่งมากนัก และเฉลี่ยห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ทำการประมงด้วยเครื่องมืออย่างง่ายแบบดั้งเดิม เช่น อวนติด อวนจม เบ็ด อวนทับตลิ่ง ลอบ ฯลฯ

ชาวประมงพื้นบ้านตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่ 2,500 หมู่บ้าน ใน 24 จังหวัด แบ่งเป็นจังหวัดภาคกลาง 11 จังหวัด และภาคใต้ 13 จังหวัด สำหรับในภาคใต้ มีชาวประมงพื้นบ้านอยู่จำนวน 242,408 คน หรือ 46,630 ครอบครัว อาศัยอยู่ใน 1,146 หมู่บ้าน ใน 261 ตำบล 71 อำเภอ ชาวประมงเหล่านี้ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน มีการหากินที่ยากลำบาก เนื่องจากการลดลงของปริมาณสัตว์น้ำ อันมีสาเหตุมาจากความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทางทะเล ทำให้มีการทำการประมงในปริมาณที่มากเกินไป (Over Fishing) ทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถเจริญเติบโตทดแทนปริมาณที่จับไปได้ทัน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสถานการณ์ของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ทั่วไป ศึกษาถึงสาเหตุ ลักษณะ และความรุนแรงของความยากจนในกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขและทางออกของการแก้ปัญหา โดยใช้วิธีการศึกษาตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง ศึกษาถึงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชน และใช้การวิจัยภาคสนาม ศึกษาโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่า ชาวประมงบ้านในถ้ำกลุ่มที่ทำการศึกษามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน ร้อยละ 90 มีภาระหนี้สินซึ่งติดพันอยู่กับเจ้าแกล่ ประมาณรายละ 30,000-100,000 บาท ที่เกิดจากการลงทุน ซึ่งมีโอกาสน้อยมากที่จะปลดหนี้ ทำให้ชาวประมงจะต้องดิ้นรนทำงานหนักมากขึ้น ใช้เวลาและทุนในการทำประมงมากขึ้น และต้องออกไปทำการประมงห่างจากฝั่งมากขึ้น หรือบางครั้งต้องอพยพย้ายไปทำการประมงยังจังหวัดใกล้เคียง และเมื่อไม่อาจรับภาระหนี้ได้อีกต่อไป ชาวประมงจะนำเรือและเครื่องมือมอบให้เจ้าหนี้เพื่อเป็นการปลดเปลื้องหนี้สิน และตัวเองก็จะกลายเป็นแรงงานรับจ้างของเรือลำอื่นๆต่อไป หรือเลิกอาชีพประมงเพื่อไปทำงานรับจ้างอย่างอื่นแทน ซึ่งก็ไม่มีทางเลือกมากนัก เนื่องจากมีความรู้ที่น้อยและขาดทักษะในการทำงานในอาชีพอื่น

นอกจากนี้ชาวประมงยากจนยังไม่มีที่ดินอยู่อาศัยเป็นของตนเอง ได้อาศัยเช่าที่ดินของคนร่ำรวยในชุมชนอยู่ ในส่วนบุตรหลานก็ได้รับการศึกษาน้อยเนื่องจากข้อจำกัดทางด้านการเงิน อย่างไรก็ตาม ชาวประมงยังมีระบบในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง เช่น การเลี้ยงน้ำชาเพื่อช่วยเหลือในกรณีที่เกิดเหตุสุดวิสัย เช่น เรือจม เครื่องยนต์หาย หรือ การจัดระบบชากาตของชุมชนเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ซึ่งเป็นหลักการของศาสนาอิสลาม

สาเหตุของความยากจน เนื่องจาก (1) การมีรายได้ไม่แน่นอนและมีรายได้ลดลง ทั้งนี้เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ไม่แน่นอนและมีแนวโน้มจะลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีสาเหตุมาจากความล้มเหลวในการ

จัดการทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง ที่มีการปล่อยให้เรือประมงขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องมือที่ทำลายสัตว์น้ำอย่างรุนแรง เช่น เรืออวนรุน เรือคราดหอย ลักลอบเข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร จากชายฝั่ง รวมทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายฝั่ง เช่น การลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน เป็นต้น (2) การที่ชาวประมงไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เนื่องจากต้องกู้เงินจากเจ้าเก่าเพื่อสมทบกับเงินทุนของตนเองในการลงทุนจัดหาเรือ เครื่องยนต์ และอวนในช่วงเริ่มต้น และมีการกู้ยืมอย่างต่อเนื่องเมื่อต้องมีการเปลี่ยนอวน ดังนั้นปัจจัยการผลิตจึงมีส่วนเป็นของเจ้าเก่ามากขึ้น ๆ ทำให้ชาวประมงขาดอิสระในการประกอบอาชีพ เพราะการซื้อขายสัตว์น้ำถูกบังคับให้ขายกับเจ้าเก่าเท่านั้น ซึ่งจะได้ราคาต่ำกว่าทั่วไปประมาณร้อยละ 20-40 เพื่อทดแทนในการให้กู้เงิน และ (3) การไม่สามารถวางแผนการใช้จ่ายเงินของครอบครัวได้ เนื่องจากชาวประมงมีการบริโภคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆตามกระแสนิยม โดยคาดหวังว่าจะมีรายได้ แต่บ่อยครั้งที่ไม่มีรายได้เข้ามาตามที่คาดหวัง จึงทำให้ต้องกู้ยืมเงิน

แนวทางแก้ไขและทางออกของการแก้ปัญหา ในส่วนของชาวประมงจะต้องมีการจัดการวางแผนในการใช้จ่ายให้สอดคล้องกับรายรับ และมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมสะสมทุน เช่นกลุ่มออมทรัพย์ แล้วขยายสู่กิจกรรมอื่นๆต่อไป เช่น ร้านค้าสหกรณ์ การรับซื้อสัตว์น้ำของสมาชิก สำหรับหน่วยงานราชการและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ควรสนับสนุนกองทุนโดยร่วมสมทบกับกองทุนของชุมชน รวมทั้งจะต้องมีการปราบปรามเรือประมงที่ทำผิดกฎหมายอย่างเด็ดขาด และต้องมีนโยบายในการฟื้นความสมดุลของทรัพยากรสัตว์น้ำให้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง เช่น การจัดทำปะการังเทียม

สารบัญ

คำนำสกว.

คำนำหัวหน้าโครงการ

คำนำผู้เขียน

บทคัดย่อ

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 สถานการณ์ทั่วไปของชาวประมงพื้นฐานภาคใต้

1.1 สถานภาพของชาวประมงพื้นบ้าน	1
1.2 ลักษณะของประมงและผลกระทบต่อการประมงพื้นบ้าน	3
1.3 ผลกระทบต่อประมงพื้นบ้าน	6
1.4 สรุป	7

บทที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

2.1 ประวัติชุมชน	9
2.2 ข้อมูลพื้นฐาน	9

บทที่ 3 พัฒนาการด้านการประมง

3.1 ยุคเรือใบและอวนด้าย	11
3.2 ยุคการพัฒนา	12
3.3 ยุคขาดแคลน	13

บทที่ 4 สภาพความเป็นอยู่ของชาวประมงยากจน

4.1 ที่อยู่อาศัย	16
4.2 การประมงและระบบเก็บเกี่ยว	17
4.3 การหาอาชีพเสริม	20
4.4 ค่าใช้จ่าย	21
4.5 ชาวประมงยากจนกับระบบสวัสดิการ	21
4.6 เงินกู้ยืมในระบบ -	25

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สาเหตุของความยากจนและข้อเสนอแนะ	
5.1 สาเหตุของความยากจน	26
5.1.1 ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร	26
5.1.2 ระบบเศรษฐกิจเสรี	28
5.1.3 ระบบพึ่งเงินกู้จากเจ้าเก่า	28
5.1.4 การไม่สามารถสะสมทุน	29
5.1.5 การเข้าไม่ถึงบริการของรัฐ	29
5.2 ข้อเสนอแนะ	30
บรรณานุกรม	32

บทที่ 1

สถานการณ์ทั่วไปของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้

1.1 สถานภาพของชาวประมงพื้นบ้าน

ประเทศไทยมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 2,815 กิโลเมตร แยกเป็นชายฝั่งด้านอ่าวไทย 1,837 กิโลเมตร และชายฝั่งอันดามัน 937 กิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2510 มีชาวประมงทั่วประเทศที่ดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำทะเล ทั้งที่ทำการประมงชายฝั่งขนาดเล็ก และประมงพาณิชย์มีจำนวนประมาณ 39,780 ครั้วเรือน และได้เพิ่มจำนวนเป็น 56,176 ครั้วเรือนในปี พ.ศ. 2538 (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2530, 2540)

ชาวประมงเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่กว่า 2,500 หมู่บ้านใน 24 จังหวัดที่มีพื้นที่ติดชายฝั่ง ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดที่อยู่ในภาคกลาง 11 จังหวัด ส่วนอีก 13 จังหวัดที่เหลืออยู่ในภาคใต้ ซึ่งมีพื้นที่ชายฝั่งติดทั้งบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกด้านอ่าวไทย และฝั่งทะเลอันดามันด้านตะวันตก รายงานการสำรวจในปี พ.ศ. 2533 ระบุถึงจำนวนชาวประมงทะเลประมาณ 38,230 ครั้วเรือน หรือกว่าร้อยละ 70 ของครั้วเรือนทะเลทั้งหมด ที่ถือได้ว่าเป็นครั้วเรือนประมงขนาดเล็กซึ่งดำรงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งเป็นหลัก หรือเรียกว่า “ชาวประมงพื้นบ้าน” และในจำนวนนี้เป็นชาวประมงที่อาศัยอยู่ในแถบพื้นที่ชายฝั่งภาคใต้ประมาณ 34,700 ครั้วเรือน หรือร้อยละ 90 ของครั้วเรือนประมงขนาดเล็กทั่วประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2540) หรือจำนวนชาวประมงพื้นบ้านจำนวน 242,408 คน หรือ 46,630 ครอบครัว อาศัยอยู่ใน 1,146 หมู่บ้าน ใน 261 ตำบล 71 อำเภอ และ 13 จังหวัด หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวประมงพื้นบ้านมีจำนวนประมาณร้อยละ 3 ของประชากรทั้งหมดในภาคใต้

สำหรับความหมายของชาวประมงพื้นบ้าน ได้มีการให้ความหมายไว้หลากหลาย ดร. วีรวัฒน์ หงสกุล ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “เป็นชาวประมงที่อาศัยและทำการประมงด้วยเครื่องมือง่าย ๆ แบบดั้งเดิม เช่น อวนติด อวนจม เบ็ด อวนทับตลิ่ง ลอบ ฯลฯ เรือที่ใช้เป็นเรือเล็ก ๆ และส่วนใหญ่ไม่มีเครื่องยนต์ การทำการประมงอยู่ในบริเวณชายฝั่งรอบหมู่บ้าน” และศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (คปช.) ได้จำกัดความหมายว่า “ผู้ประกอบการอาชีพประมงที่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ใช้เรือขนาดยาวไม่เกิน 10 เมตร ขนาดเครื่องยนต์ไม่เกิน 30 แรงม้า ทำการประมงไม่ไกลจากฝั่งมากนัก และเฉลี่ยห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร¹

¹ สุนันทา นิลเพชร, “อวนลาก” ภาพสะท้อนวิถีชีวิตทะเลไทย : แก๊ซโดยองค์กรชุมชน (กรุงเทพมหานคร : โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, 2544) น. 57

จะเห็นได้ว่า การให้ความหมายประมงพื้นบ้านในภาพของการประมงแบบดั้งเดิม ใช้เรือไม่มีเครื่องยนต์อาจจะไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในปัจจุบันที่ชาวประมงพื้นบ้านเกือบทั้งหมดเปลี่ยนมาใช้เครื่องยนต์ แต่อย่างไรก็ตามชาวประมงพื้นบ้านก็ยังคงทำการประมงบริเวณชายฝั่ง แต่มีระยะห่างจากฝั่งมากขึ้น ประมาณ 5 – 10 กิโลเมตร ส่วนเรือส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 เมตร และเครื่องยนต์ส่วนมากไม่เกิน 20 แรงม้า ส่วนการใช้แรงงานยังคงเป็นการใช้แรงงานในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลัก แต่มีแนวโน้มเป็นการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น จุดเด่นของประมงพื้นบ้านคือ เครื่องมือที่ใช้เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำบางประเภทโดยเฉพาะ

พื้นที่ชายฝั่งของภาคใต้ทั้งฝั่งทะเลตะวันออกด้านอ่าวไทยและฝั่งทะเลด้านตะวันตก ซึ่งมีความยาวประมาณ 1,700 กิโลเมตร มีทรัพยากรที่สำคัญ เช่น สัตว์น้ำ ป่าชายเลน หนองทะเลและปะการัง ซึ่งล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนกันภายใต้ความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ก่อให้เกิดความมั่นคงเสถียรภาพและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชายฝั่งและสัตว์น้ำนานาพันธุ์ ขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งผลิตอาหารและการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ทั้งทางตรงและทางอ้อมของชุมชนประมงชายฝั่งและประชากรทั่วไปของประเทศ

อย่างไรก็ตามการพัฒนาประเทศและการพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดเวลากว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้มีการเพิ่มทวีการใช้ทรัพยากรของประเทศกันอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าบก ป่าชายเลน ตลอดจนการทำประมงพาณิชย์ ช่องทางการลงทุนเชิงพาณิชย์ที่เปิดกว้างมากขึ้นสำหรับกลุ่มพ่อค้าธุรกิจภาคเอกชน ในการเข้าครอบครองการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ และระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ภายใต้การสนับสนุนของรัฐได้เข้าไปแทรกแซง ส่งเสริมและชักจูงอย่างต่อเนื่องให้ชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งสัมพันธ์พึ่งพากับทรัพยากรอย่างใกล้ชิด เปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการผลิตยังชีพเพื่อกินเพื่อใช้ มาเป็นการผลิตเพื่อขายและเพื่อการค้า ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์และการใช้ทรัพยากรเปลี่ยนไป ขณะที่การพึ่งพาลาด การบริโภคนิยมและการขยายตัวของประชากร ก็เป็นปัจจัยช่วยเร่งเสริมให้การบุกรุกทำลาย การกอบโกยและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะทรัพยากรสัตว์น้ำทะเล ทวีความเข้มข้นและรุนแรงมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามการพัฒนาด้วยระบบการแข่งขันลักษณะ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ทำให้ “ชาวประมงพื้นบ้าน” ซึ่งมีวิถีการทำประมงที่มีขีดจำกัดในระดับหนึ่ง คือ การใช้เครื่องมือแบบ “พื้นบ้าน” และหากินในบริเวณจำกัด ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของประมงพาณิชย์อย่างต่อเนื่อง และทวีความรุนแรงขึ้นมาลำดับ เมื่อทรัพยากรสัตว์น้ำในบริเวณน่านน้ำลดลง และกระทบกับการประกาศเขตจำเพาะทางทะเลของประเทศใกล้เคียง ทำให้ประมงพาณิชย์เริ่มหันมาทำการประมงในบริเวณชายฝั่ง เพราะยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่

การเข้ามาทำการประมงของประมงขนาดใหญ่ได้มีกฎหมายห้ามการทำประมงในบริเวณ 3,000 เมตร จากชายฝั่ง แต่ก็มีกรณีล่าว้างเข้ามาจนเป็นเหตุการณ์ปกติ ในขณะเดียวกันในพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ทำกินของประมงพื้นบ้านหรือประมงขนาดเล็ก จึงเกิดการซ้อนทับกันขึ้น จนนำไปสู่ความขัดแย้ง

เนื่องจากประมงพาณิชย์มีการพัฒนาเครื่องมือที่ทันสมัยในการทำประมงอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ เช่น เรืออวนรุน เรือปั่นไฟปลากะตัก เครื่องมือเหล่านี้สามารถจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมาก แต่ขณะเดียวกันก็มีผลให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วด้วยเหมือนกัน และนับวันเครื่องมือประมงเหล่านี้ยังได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นตลอดเวลา เช่น เรืออวนรุนพัฒนาให้มีสายโซ่

เพื่อคราดหน้าดินหากเจอแนวปะการังสามารถหลบหลีกได้ มีการใช้คันรูนที่ยาวขึ้นสามารถรูนในน้ำระดับลึกได้ เป็นต้น

เมื่อสัตว์น้ำลดลงจนประมงพื้นบ้านไม่สามารถมีรายได้อยู่ได้ อีกทั้งยังถูกเรือประมงพาณิชย์ทำให้เครื่องมือประมงของตนเสียหายอยู่บ่อยครั้ง เครื่องมือประมงเป็นเรือใหญ่สำหรับประมงพื้นบ้าน เนื่องจากประมงพื้นบ้านมีความสามารถในการสะสมทุนต่ำ ทำให้ไม่สามารถสะสมทุนมากพอที่จะซื้อเครื่องมือใหม่ได้ หากไม่มีการกักขัง ด้วยเหตุนี้การพัฒนาการทำการผลิตจึงทำได้ไม่เต็มที่นัก หรือหากเกิดเครื่องมือชำรุดหรือสูญหายก็จะต้องเข้าสู่การเป็นหนี้ทันที จากที่กล่าวมาจึงนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประมงพาณิชย์และประมงพื้นบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยรัฐที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านอย่างมาก จากการที่รัฐเน้นการส่งเสริมด้านประมงพาณิชย์ ซึ่งถือได้ว่าประสบความสำเร็จในแง่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ในอีกด้านหนึ่งได้สร้างปัญหาอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ ได้แก่ เรืออวนรุน อวนลาก เรือปั่นไฟปลากะตัก เรือคราดหอย ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อประมงพื้นบ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

1.2 ลักษณะของปัญหาและผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้าน

1.2.1 บทบาทรัฐกับการจัดการประมง : ภายใต้แนวคิดสู่ความทันสมัย

การประมงของประเทศไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่สองนั้นเป็นการประมงในลักษณะดั้งเดิมโดยการใช้เครื่องมือพื้นบ้าน ประเภท โป๊ะ โพงพาง ร้ว ไชมาน ลอบ อวนลอย และเบ็ด ซึ่งทั้งหมดเป็นการใช้แรงงานคนและเป็นการทำประมงบริเวณชายฝั่ง

หลังสงครามโลกครั้งที่สองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้เครื่องยนต์และอวนดงเก พร้อม ๆ กับที่รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริมการทำประมงทะเลเนื่องจากเป็นช่วงที่ทรัพยากรสัตว์น้ำจืดขาดแคลนเป็นอย่างมากจากภาวะสงคราม

กอปรกับการที่รัฐบาลได้เริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลของประเทศ ตามทิศทางการพัฒนาสู่ภาวะความทันสมัย ซึ่งได้มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศด้วย รัฐบาลในขณะนั้นจึงได้ให้องค์การอาหารและเกษตรประชาชาติ (FAO) เข้ามาศึกษาปัญหาทางเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรทางทะเล ซึ่งรวมถึงการประมงด้วย

ซึ่ง FAO ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "...การประมงของประเทศไทยยังอยู่ในขั้นที่ล้าหลังและขาดระเบียบแบบแผน เรื่องราวที่เกี่ยวกับทรัพยากรยังรู้กันเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ และยังขาดการจัดระเบียบองค์การที่จะนำร่องเกี่ยวกับทรัพยากรหรืออุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร...และรัฐบาลไทยยังเอาใจใส่อาชีพการประมง

แต่เพียงเล็กน้อย จึงควรจะได้ปรับปรุงทั้งด้านการบริหาร การดำเนินงาน การศึกษาค้นคว้า รวมทั้งทางด้านสังคมเศรษฐกิจต่าง ๆ “

นอกจากนี้ FAO ยังให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประมงของประเทศไทยไว้ถึง 23 ข้อ ด้วย ซึ่งหลังจากนั้นรัฐบาลได้มีการสนับสนุนการศึกษา ค้นคว้าทดลองมากขึ้น และได้นำความรู้เหล่านั้นมาเป็นฐานในการพัฒนาการประมงต่อมา เช่น การใช้วนจากโยสังเคราะห์ การตั้งโรงงานปลาป่นเพื่อทำอาหารสัตว์ เป็นต้น

และเพื่อให้การนำทรัพยากรมาใช้สร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศมากขึ้นอีก รัฐบาลได้อาศัยความรู้จากต่างประเทศเข้ามาให้คำแนะนำในการใช้เครื่องมือประมงใหม่ ๆ แก่ชาวประมง เช่น การใช้แผ่นตะเข้ ซึ่งได้รับการแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญจากเยอรมัน และยังมีการสำรวจแหล่งประมงใหม่ ๆ เพิ่มเติมตลอดเวลาด้วย

ด้วยวิธีการเหล่านี้ทำให้การประมงทะเลขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีเรือประมงเพิ่มขึ้นจำนวนมาก จำนวนสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2503 – 2515 นับเป็นช่วงที่เรียกว่า “ยุคทอง” ของการประมงเลยทีเดียว และหลังจากนั้นก็ยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากการประมงและการส่งออกสินค้าสัตว์น้ำด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าการดำเนินนโยบายเหล่านี้ไม่มีการพูดถึง การประมงแบบพื้นบ้านเลยแม้แต่หน่อย

อย่างไรก็ตามการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยจนจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ได้ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงด้วยเช่นกัน ยิ่งเมื่อประเทศเพื่อนบ้านประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะก็ยิ่งทำให้กิจการประมงในส่วนการจับสัตว์น้ำประสบปัญหารุนแรงมากขึ้น ๆ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทโดยการหันมาเน้นการสนับสนุนให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำจากน่านน้ำทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างคุ้มค่า มีประสิทธิภาพ และเต็มขีดความสามารถ รวมทั้งได้ริเริ่มบทบาทในด้านการอนุรักษ์ พินิจ และแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง และการส่งเสริมการเพาะเลี้ยงด้วย

1.2.2 ประมงพาณิชย์ผู้ยึดครองทะเล

ความเติบโตของธุรกิจการประมงอันสืบเนื่องจากสนับสนุนของภาครัฐ ได้นำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องขนาดการทำประมงและเครื่องมือประมงที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะความแตกต่างในด้านการลงทุน เทคโนโลยี และประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำระหว่างชาวประมงชายฝั่งที่ใช้เรือขนาดเล็ก และเครื่องมือประจำที่ที่เรียกว่า การทำการประมงแบบพื้นบ้าน กับการประมงพาณิชย์ที่ใช้เรือขนาดกลางและใหญ่และใช้เครื่องมือที่ทันสมัย ความขัดแย้งนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ทั่วไปมีอยู่แทบทุกพื้นที่ทางภาคใต้ และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งพอจะชี้ให้เห็นความขัดแย้งจากเครื่องมือแต่ละชนิดดังนี้

1) เรืออวนรุน-

อวนรุน หมายถึง เครื่องมือประมงที่ใช้อวนลักษณะคล้ายถุงปากอวนประกอบด้วยคันรุนติดตั้งบริเวณหัวเรือ จับสัตว์น้ำโดยวิธีลากด้วยแรงคนหรือเครื่องยนต์ อวนรุนที่มีผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านคือ อวนรุนขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ใช้แรงเครื่องยนต์

เนื่องจากเรืออวนรุนสามารถกวาดต้อนจับสัตว์น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สัตว์น้ำในบริเวณที่มีเรืออวนรุนทำการจะจะมีปริมาณลดลงมาก ส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้น้อยลง นอกจากนี้ยังมีการลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร จากชายฝั่ง ซึ่งมีกฎหมายห้ามไม่ให้เข้ามาทำการประมงขนาดใหญ่ด้วย (โปรดดู สุนันทา นิลเพชร, 2543) จากการศึกษาของศูนย์พัฒนาประมงทะเลอ่าวไทยตอนล่าง ซึ่งศึกษาในปี พ.ศ. 2536 พบว่าเรืออวนรุนบริเวณอ่าวไทยตอนล่างจับสัตว์น้ำได้ประมาณวันละ 200 กก. ในเรือขนาดใหญ่สัดส่วนระหว่างสัตว์น้ำเศรษฐกิจต่อปลาเบ็ดจะเป็น 42.3 / 57.7 คือร้อยละ 42.3 เป็นปลาที่โตได้ขนาดและขายได้ ส่วนที่เหลือร้อยละ 57.7 เป็นปลาที่โตยังไม่ได้ขนาด ต้องขายให้โรงงานปลาป่น (อัมพร แก้วหนู ใน สถาพร ศรีสัจจ บวรณาธิการ, 2540)

การลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร นั้นนอกจากจะทำให้สัตว์น้ำลดลงแล้ว ยังเข้ามาในพื้นที่ที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้หากิน จึงทำให้เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านซึ่งได้แก่ อวนลอย ไซปลา ไซหมึก ถูกเรืออวนรุนรุนตีดไปด้วย ทำให้เกิดการสูญหายหรือเสียหายสร้างความเดือดร้อนให้ชาวประมงพื้นบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

ทางด้านนโยบายของรัฐได้มีการผ่อนผันให้มีการจดทะเบียนเรืออวนรุนมาโดยตลอดตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ซึ่งมีเรืออวนรุน 354 ลำ ขณะนี้จากข้อมูล พ.ศ. 2542 มีเรืออวนรุนทั้งสิ้นจำนวน 4,253 ลำ (สำนักผู้ตรวจราชการประมง, 2542) ซึ่งคาดว่าโดยข้อเท็จจริงน่าจะมากกว่านี้

2) เรือปั่นไฟปลากะตัก

เรือปั่นไฟปลากะตักเริ่มมีในเขตภาคใต้อย่างน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 โดยเริ่มมีการใช้จับปลากะตักในอ่าวพังงา ซึ่งเกิดจากการเลียนแบบเรือไดโนมิก หรือเรือปั่นไฟจับปลาหมึก แต่เรือปั่นไฟปลากะตักที่เป็นปัญหาต่อชาวประมงพื้นบ้านนั้น เป็นเรือปั่นไฟขนาดใหญ่ที่เริ่มมีการทำอย่างแพร่หลายในภาคตะวันออก และเคลื่อนย้ายไปจับปลาตามฤดูกาลทุกน่านน้ำของประเทศ จากทะเลภาคตะวันออก ลงมาสู่อ่าวไทย และข้ามไปยังฝั่งอันดามัน

ผลกระทบที่เกิดจากเรือปั่นไฟปลากะตัก คือ การที่เรื่อนั้นใช้แสงไฟในการล่อปลาในเวลากลางคืนทำให้ปลาชนิดอื่น ๆ ที่นอกจากปลากะตัก เข้ามาตามแสงไฟและถูกจับขึ้นมาพร้อมกับปลากะตักด้วย และที่สำคัญลูกปลาเหล่านั้นเป็นปลาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ปลาอินทรี ปลาทุ เป็นต้น ซึ่งปลาป่นเหล่านี้มีมากถึง ร้อยละ 40 ของสัตว์น้ำที่จับขึ้นมา

จากกลวิธีในการใช้แสงไฟล่อเพื่อการจับปลานี้เองทำให้สัตว์น้ำขนาดเล็กถูกจับไปเป็นจำนวนมาก จนกล่าวกันว่าหากบริเวณไหนที่มีเรือปั่นไฟปลากะตักเข้าไปในระยะเวลา 1 ปี สัตว์น้ำในบริเวณนั้นจะหมดไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่ได้รับผลกระทบก็คือ ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งหากินอยู่ในทะเลบริเวณแถบนั้น ไม่สามารถเคลื่อนย้ายไปทำการประมงยังที่อื่นได้ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจะได้กล่าวถึงอีกครั้งหนึ่ง

จากการเฝ้าสังเกตโดยอาศัยประสบการณ์ที่อยู่กับทะเลมาหลายชั่วคน จนมั่นใจว่าความเดือดร้อนของตนมาจากเรือปั่นไฟปลากะตักอย่างแน่นอน ชาวประมงพื้นบ้านจึงลุกขึ้นมาต่อสู้เคลื่อนไหว เพื่อให้มีการยกเลิกเรือปั่นไฟปลากะตัก ซึ่งรัฐบาลโดยคณะกรรมการนโยบายประมงแห่งชาติ ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมา

ศึกษา และด้วยการอ้างวิธีการศึกษาตามหลักวิทยาศาสตร์ทำให้ผลการศึกษาดูออกมาในลักษณะที่ผลกระทบของเรือปั่นไฟปลากะตักต่อสัตว์น้ำชนิดอื่นมีเพียงเล็กน้อย และเห็นควรให้มีการทำการประมงโดยเรือปั่นไฟปลากะตักต่อไปได้

3) เรือคราดหอยลาย

เป็นเครื่องมือประมงอีกชนิดหนึ่งที่มีผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้าน เพราะการคราดหอยจะทำในเขต 3,000 เมตร จากชายฝั่ง ซึ่งทำให้ท้องทะเลบริเวณดังกล่าวถูกพลิกหน้าดินขึ้นมา เหมือนการไถนา ทำให้ที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำถูกทำลายอย่างรุนแรง

เรือคราดหอยจะพบได้ในบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช และสงขลา ซึ่งได้ถูกประท้วงให้หยุดทำการจากชาวประมงพื้นบ้านทั้งสองจังหวัด

1.3 ผลกระทบต่อประมงพื้นบ้าน

1.3.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำประมงทางเดียว อาจจะมีรายได้ทางอื่นเสริมแต่ก็เพียงเล็กน้อย เช่น จากการทำสวนยางพารา ผลกระทบจากเรืออวนรุนและเรือปั่นไฟปลากะตักได้ทำให้รายได้ของชาวประมงลดลงอย่างมาก

จากรายได้ที่ลดลงทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงแรงงานที่ใช้ในการประมง กล่าวคือ ปรกติประมงพื้นบ้านจะมีลูกเรือประมาณ 2 – 3 คน คนหนึ่งเป็นเจ้าของเรือนอกนั้นเป็นลูกน้องเรือ ซึ่งจะมีการแบ่งส่นกันส่วนกันจากรายได้ในการออกทะเลแต่ละครั้ง แต่เมื่อรายได้ลดลงมากจนไม่พอที่จะแบ่งให้กับลูกเรือได้ ความจำเป็นในการใช้แรงงานจากครอบครัวจึงมีมากขึ้น เราจึงพบว่ามีผู้หญิงและเด็กออกทะเลมากขึ้น ซึ่งทำให้ผู้หญิงขาดเวลาในการดูแลครอบครัว ในขณะที่เด็กจะต้องเข้าสู่วัยแรงงานก่อนเวลาอันควร ในขณะที่ลูกจ้างจะต้องว่างงาน

นอกจากนี้ชาวประมงยังมีค่าใช้จ่ายในการทำประมงเพิ่มขึ้นเพราะจะต้องเพิ่มปริมาณอวนให้มากขึ้นเพื่อชดเชยกับปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง และค่าน้ำมันในการเดินทางไปทำการประมงแต่ละครั้งที่จะต้องเดินทางไปไกลมากขึ้น

ภาวะที่รายได้ลดลงนำไปสู่การเป็นหนี้สิน ซึ่งโดยปรกติชาวประมงก็จะเป็นหนี้กับเจ้าเก่าอยู่แล้วในการกู้เงินไปลงทุนซื้ออุปกรณ์การประมง และจะทยอยชำระเมื่อจับสัตว์น้ำมาได้ แต่เมื่อจับสัตว์น้ำได้น้อยหนี้สินก็ไม่อาจปลดเปลื้องแต่กลับยิ่งพอกพูนขึ้น

ขณะนี้ชาวประมงบางส่วนในเกือบทุกชุมชนได้ขายเรือ หยุดอาชีพประมงอย่างสิ้นเชิง แต่การหาอาชีพก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายเลยสำหรับชาวประมงที่อยู่กับทะเลมาตลอดชีวิต ทางออกเฉพาะหน้าของชาวประมงคือการเข้าสู่การขายแรงงานภาคอุตสาหกรรม บางชุมชนที่อยู่ใกล้กับประเทศมาเลเซียมีการลักลอบเข้าไป

ทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งก็มีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมากมาย นอกจากนั้นก็จะเป็นงานในภาคบริการ เช่น เด็กเสิร์ฟในร้านอาหาร เป็นต้น (เลิศชาย ศิริชัยและคณะ, 2542 น. 30) ซึ่งผลกระทบด้านเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมติดตามมาอย่างมาก

1.3.2 ผลกระทบทางด้านสังคม

ชุมชนประมงพื้นบ้านมักเป็นชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานหลายชั่วอายุคน ชุมชนจึงมีวัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมเฉพาะของแต่ละชุมชน มีสถาบันทางสังคมที่สำคัญ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเครือญาติ สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง สถาบันเหล่านี้ทำหน้าที่ในการรักษา สืบทอด ความเป็นชุมชนให้ดำรงสืบมา

อย่างไรก็ตามชุมชนเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรที่สำคัญคือ ทรัพยากรทางทะเล เมื่อทรัพยากรเหล่านี้เสื่อมโทรมลงย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของสังคมด้วย

สถาบันครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันแรกที่ได้รับผลกระทบ จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เกิดความตึงเครียดผัวเมียเกิดการกระทบกระทั่งกัน และหากเกิดการที่ต้องอพยพแรงงานก็จะทำให้เกิดความห่างเหิน ทำให้สถาบันครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ในการขัดเกลาบุคคลเพื่อเข้าสู่สังคมได้อย่างสมบูรณ์

นอกจากนี้การที่คนในชุมชนบางส่วนเริ่มเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือประมงเชิงพาณิชย์ เช่น เรืออวนรุน หรือ เรือปั่นไฟปลากะตัก และการเข้าไปทำงานของชาวบ้านในขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากเครื่องมือดังกล่าว ทำให้เกิดการแบ่งแยกของชาวบ้านเป็นกลุ่มประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือแบบเดิมกับกลุ่มที่เปลี่ยนไปใช้เครื่องมือเชิงพาณิชย์

การแบ่งแยกนี้ในบางชุมชนเป็นไปอย่างรุนแรง เช่น บ้านเล อ. สิงหนคร จ. สงขลา มีการแบ่งกลุ่มที่ชัดเจน โดยการไม่สมาคมกันระหว่างกลุ่ม มีการแบ่งประกอบกิจทางศาสนาคนละมัสยิด กินน้ำชาคนละร้าน เป็นต้น

และแม้แต่ในเครือญาติเดียวกันความแบ่งแยกในลักษณะดังกล่าวก็ไม่ยกเว้น จึงนับว่าเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง ส่งผลสะท้อนต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนอย่างยิ่ง และสถาบันต่าง ๆ ของชุมชน เช่น สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา ไม่สามารถที่จะจัดการกับความขัดแย้งในลักษณะนี้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการกระแทกเข้ามาของปัจจัยภายนอก

1.4 สรุป

ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านเกิดจากการที่รัฐได้ส่งเสริมการประมงเชิงพาณิชย์ โดยอาศัยความรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศตะวันตก ที่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้มากที่สุด การสนับสนุนของรัฐเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้คนที่กำลังมากสามารถกอบโกยเอาทรัพยากรไปได้มาก ในขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกำลังน้อย มีลักษณะ

การประมงที่สร้างขึ้นบนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเป็นกลุ่มที่ถูกมองข้ามในการพัฒนา ยิ่งกว่านั้นกลับได้รับผลกระทบจากก้าวน้ำของประมงพาณิชย์ เพราะไม่อาจแข่งชิงสัตว์น้ำกับเครื่องที่มีความทันสมัยและขนาดที่ต่างกันได้

อีกทั้งภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านเกี่ยวกับทะเลยังถูกปฏิเสธ ด้วยการอ้างวิชาการสมัยใหม่จากตะวันตก นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังขาดเวทีหรือตัวแทนในการที่จะเสนอความคิดเห็น หรือมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ และถูกกีดกันออกจากศูนย์กลางของความรู้และอำนาจ

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐานบ้านในถุ้ง

2.1 ประวัติชุมชน

ชุมชนบ้านในถุ้งเป็นชุมชนเก่าแก่ มีการตั้งบ้านเรือนมานาน ชุมชนมีอายุประมาณ 300 - 400 ปี ผู้อาวุโสของชุมชนเล่าว่า คำว่า “บ้านในถุ้ง” นั้นเพี้ยนมาจากคำเดิมที่เรียกว่า “บ้านในทุ่ง” ซึ่งเป็นคำที่เรียกตามลักษณะภูมิประเทศในบริเวณนี้ ซึ่งมีสภาพพื้นที่เป็นทุ่งนาผืนใหญ่

เนื่องจากเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งบ้านเรือนเพราะ

“.....หนึ่งอุดมสมบูรณ์ สองพื้นที่กว้าง สามสัญจรสะดวก.....บริเวณอื่นเป็นป่าโกงกางอยู่ไม่ได้ แต่บริเวณนี้เป็นสันดอนหมด ไม่มีป่าโกงกางเลย ...ริมตั้งแต่ริมดอนปากน้ำของท่าสูงบน มันจะเป็นสันดอนไปถึงปากพะยั้ง...และติดต่อราชการกับอำเภอก็สะดวก...” (ศุภชัย ยะปาก, สัมภาษณ์ 8 ม.ค. 45)

หากพิจารณาจากสภาพพื้นที่แล้วจะเห็นว่าบริเวณที่ตั้งของบ้านในถุ้งมีความเหมาะสมดังคำกล่าวข้างต้น ด้วยการเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณแนวสันทรายที่กว้างและเป็นเนินสูง สามารถป้องกันน้ำท่วมได้ อีกทั้งบริเวณโดยรอบยังเป็นป่าจาก ป่าชายเลนทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ สะดวกต่อการหากิน และการนำทรัพยากรจากป่าจากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ ดังนั้นชุมชนบ้านในถุ้งจึงสามารถตั้งได้อย่างมั่นคงด้วยมีฐานทรัพยากรที่สำคัญตลอดมานั้นคือ ทรัพยากรสัตว์น้ำจากทะเล

2.2 ข้อมูลพื้นฐาน

ปัจจุบัน บ้านในถุ้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 5 ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา มีพื้นที่ 789 ไร่ ที่สาธารณะ 45 ไร่ จำนวนครัวเรือน 375 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 2,750 คน นับถือศาสนาอิสลาม ประมาณ 2,000 คน นับถือศาสนาพุทธประมาณ 750 คน ประชาชน 1,700 คนจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น²

การคมนาคมมีถนนสายนครศรีธรรมราช - ท่าศาลาตัดผ่านชุมชนตั้งแต่อดีต โดยถนนได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาจนปัจจุบันขยายเป็นถนน 4 เลน และมีถนนด้านทิศตะวันตกเป็นถนนภายในชุมชนขนานกับถนนสายดังกล่าว บ้านเรือนจะตั้งอยู่ริมถนนส่วนหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของถนนติดกับชายทะเล ซึ่งเดิมชุมชนจะ

² ทร หนูทอง, “กรณีศึกษาเศรษฐกิจชุมชนบ้านในถุ้ง อาชีพประมงครบวงจร” ใน ท่าศาลาคดี 100 ปี ท่าศาลา : ย้อนอดีตสู่อนาคต. บรรณาธิการโดย สืบพงศ์ ธรรมชาติ. (นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์โพธิ์พินิจ, 2543) น. 144

ตั้งอยู่บริเวณ แต่ปัจจุบันเนื่องจากน้ำทะเลได้กัดเซาะชายฝั่งเข้ามามาก ทำให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่อีกฝั่งของถนน บ้านเรือนแถบนี้จึงเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลัง บริเวณชายทะเลชาวบ้านจะใช้จอดเรือเรียงกันไปเป็นแถว บางจุดจะมีการยกเป็นเพิง โดยการไ้ไม้ทำเป็นโครงและเอาทางมะพร้าวมามุงหลังคา เพื่อใช้เป็นที่นั่งซ่อมอวนบ้าง ซ่อมเครื่องยนต์บ้าง ถัดเข้ามาเป็นบริเวณหาดทรายกว้าง เด็กวัยรุ่นจะทำเป็นสนามฟุตบอล และมีสนามตระกร้อที่สร้างโดยเงินขององค์การบริหารส่วนตำบล บริเวณติดกันจะเป็นบริเวณที่ชาวบ้านปลูกสวนสน ถัดเข้ามาจากบริเวณหาดทรายจึงเป็นบ้านเรือน

ปัจจุบันทางราชการได้แก้ปัญหาที่น้ำทะเลกัดเซาะชายฝั่ง โดยการทำเขื่อนหินยื่นออกไปจากชายฝั่ง เพื่อดักทรายให้มาทับถมบริเวณหน้าเขื่อน เขื่อนหินวางเรียงกันเป็นระยะตลอดแนวชายฝั่ง มีด้วยกัน 4 เขื่อน และเริ่มมีทรายมากมบบ้างแล้ว

ฝั่งตะวันตกของถนนบริเวณแถวหน้าที่ดินกับถนนจะมีบ้านเรือนเบียดเสียดกัน และเมื่อห่างออกไปบ้านเรือนก็จะค่อย ๆ บางลง บริเวณนี้จะเป็นสวนมะพร้าว มีบ้านเรือนอยู่ห่าง ๆ กัน แต่สำหรับบ้านของคนมีฐานะยากจน ที่อพยพมาจากบริเวณชายทะเล และมาอาศัยอยู่ในสวนมะพร้าว จะสร้างบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ส่วนลักษณะของหมู่บ้านจะติดกับถนนสายภายในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง ถนนเส้นนี้จะผ่านด้านหน้าโรงเรียนบ้านในดุ้ง บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของมัสยิด และบาราย² ซึ่งมีอยู่ 2 แห่ง

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและมีอาชีพค้าขาย มีฐานะยากจน มีเรือประมงเล็กประมาณ 300 ลำ เป็นของชาวประมง 46 ลำ ที่เหลือประมาณ 254 ลำ เป็นของนายทุน³ สัตว์น้ำที่สำคัญได้แก่ กุ้ง ปลาทุ ปลากวด และปู ในแต่ละปีชาวบ้านจะหมุนเวียนจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล กล่าวคือ เดือน 1-2 เป็นช่วงจับกุ้ง เดือน 3-5 จับปลาเป็นหลัก มีกุ้งบ้าง แต่ช่วงนี้สัตว์น้ำจะน้อย จึงเป็นช่วงที่หากินลำบากที่สุดของทุกปี เดือน 6-8 จับปลาและปูเป็นหลัก เดือน 9-12 เป็นช่วงที่มีการจับกุ้ง ในช่วงนี้เป็นช่วงฤดูมรสุม ชาวประมงจะออกทะเลในวันที่คลื่นลมไม่แรงมากนักเท่านั้น การทำประมงจะหมุนเวียนเช่นนี้ทุกปี และในช่วงเดือน 1-4 จะเป็นช่วงที่ทะเลหน้าบ้านไม่มีสัตว์น้ำ ชาวบ้านจะเดินทางไปจับกุ้งที่เกาะสมุยเป็นประจำทุกปี

สำหรับด้านการศึกษามีโรงเรียนระดับประถมศึกษาในหมู่บ้าน 1 แห่ง และมีโรงเรียนสอนศาสนา 1 แห่งที่ชาวบ้านหาทุนด้วยการจัดงานเลี้ยงมาดำเนินการกันเอง ชาวบ้านจะให้ลูกเรียนศาสนาอิสลามควบคู่ไปกับการเรียนประถม และเมื่อจบประถมก็นิยมให้เรียนโรงเรียนสอนศาสนาซึ่งจะมีการเรียนมัธยมควบคู่กันไปด้วย

² บาราย หมายถึง สถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจ เช่นเดียวกับมัสยิด แต่เล็กกว่า สร้างเพื่อความสะดวกในการทำศาสนกิจของผู้ที่อยู่ไกลมัสยิดหรือไม่สะดวกในการไปมัสยิด

³ ทร หนูทอง "กรณีศึกษาเศรษฐกิจชุมชนบ้านในดุ้ง อาชีพประมงครบวงจร" น. 144

บทที่ 3

พัฒนาการด้านการประมง

ชาวบ้านในถิ่นส่วนใหญ่ประมาณ 90 % ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยได้มีการพัฒนาวิธีการและการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือมาตามลำดับ ซึ่งพอจะแบ่งเป็นช่วงๆ ได้ดังนี้

3.1 ยุคเรือใบและอวนด้าย (ยุคแรกเริ่มของการประมง - พ.ศ. 2505)

การประมงในยุคนี้ ชาวบ้านจะนำวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น มาทำเป็นอุปกรณ์การประมง เรือเป็นเรือขุดจากไม้ทั้งต้น การออกเรือจะออกกันประมาณ 10 คน เนื่องจากต้องใช้แรงคนในการแจวเรือ และมีการใช้ใบที่ทำจากผ้าขาวเนื้อดิบย้อมกับเปลือกไม้ผสมผสมกับการนูน เพื่อให้ผ้าแข็ง ไม่ขาดไม่เปียกน้ำสามารถใช้ได้นาน ใบมีขนาดประมาณ 3x5 เมตร

อวนจะเป็นอวนล้อมเพื่อจับปลาฝูงใหญ่ ๆ และเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศในสมัยนั้นมีคลองที่กว้างและต่อเนื่องจนถึงสระบัว ทำให้มีการหากินในบริเวณคลองด้วย

การทำประมงในยุคนี้เป็นลักษณะการร่วมแรงของชุมชนโดยใช้แรงคนและธรรมชาติ ใช้เครื่องมือที่หาขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ ไม่มีเครื่องยนต์ มีความมุ่งหมายเพื่อหากินมากกว่าการขาย เนื่องจากระบบการค้ายังไม่ขยายตัว

ในสมัยนั้นสัตว์น้ำมีอย่างอุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำที่สำคัญคือ ปลาทุและกุ้งแม่น้ำ มีมากและราคาถูก เช่น ปลาทุเป็นร้อย ๆ ตัว ขายกันในราคาไม่เกิน 10-20 บาท ซึ่งแม่ค้าจะเอามาเรียงเพื่อให้เก็บไว้ได้นาน

การประมงของชาวบ้านในถิ่นมีการพัฒนาครั้งสำคัญ เมื่อมีกลุ่มชาวประมงจากปัตตานีมาตั้งหลักแหล่งหากินอยู่บริเวณชายทะเล ประมาณ 20 ครอบครัว ต่อมาก็แต่งงานและได้ลูกได้หลานกับคนที่นี่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน คนจากปัตตานีนี้เองได้สอนให้ชาวบ้านในถิ่นจับปลาด้วยการฟุ้งเสียงปลา โดยเฉพาะปลาจวด ซึ่งเป็นความรู้ที่ชาวประมงบ้านในถิ่นใช้จับปลาจนถึงปัจจุบันนี้

อาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้เป็นยุคที่ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงจับปลาเพื่อยังชีพและเพื่อขาย แต่ระบบตลาดก็ยังไม่เข้มข้นมากนัก เนื่องจากการติดต่อกับภายนอกยังไม่สะดวก

3.2 ยุคการพัฒนา (พ.ศ. 2505-2530)

หลังจากเหตุการณ์วาทภัยที่แหลมตะลุมพุก เมื่อปี พ.ศ. 2505 ซึ่งบ้านในอุ้งก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ชายหาดถูกน้ำทะเลกัดเซาะเข้ามา ทำให้ลักษณะของการเป็นอ่าวหายไป ลำคลองตันเขิน ป่าชายเลนและป่าจากได้รับความเสียหาย

ในยุคนี้ชาวบ้านได้เริ่มหันมาใช้เครื่องยนต์แทนใบและแจว และเครื่องยนต์ได้มีการพัฒนาเรื่อยมา ในส่วนของอวนนั้นก็ได้เปลี่ยนจากอวนด้ายมาเป็นอวนเอ็น แต่การประมงก็ยังคงหากินได้คล่อง อาชีพประมงสามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้อย่างสบาย

“แต่ก่อนเป็นอ่าวหากินง่าย เพียงทอดแห มีป่าจาก ไปทอดแหได้เป็นโคม ๆ ผมทำมา 10 ปี ตอนนั้นผมออกทำลอย (ริม) หริ่ง เลี้ยงลูก 7-8 คน ใช้เรือเครื่องเล็ก ๆ หากินในคลอง ริมหริ่ง ได้คืนละ 300-500 บาท ใช้น้ำมันไม่ถึงลิตร” (แผน มุดเดิน, สัมภาษณ์ 16 ม.ค. 45)

ในยุคนี้การทำประมงเป็นไปเพื่อขายมากขึ้น เริ่มมีการใช้เครื่องมือในการประมงจากภายนอกมากขึ้น ได้แก่ เครื่องยนต์และอวน แทนการผลิตขึ้นใช้เองในชุมชน การใช้ใบและแจวค่อย ๆ หายไปจากท้องทะเลจนหมดไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงจากการใช้ใบและแจวมาใช้เครื่องยนต์ ทำให้จะต้องใช้เงินมากขึ้น ในขณะที่ชาวประมงเองไม่มีเงินเก็บสะสมหรือมีแต่ไม่พอในการซื้อเครื่องยนต์ และในช่วงนี้เองที่เป็นจุดเริ่มของระบบเก่าแก่ เนื่องจากชาวบ้านต้องยืมเงินเก่าแก่เพื่อมาซื้อเครื่องยนต์ การเกิดขึ้นของระบบเก่าแก่เกิดขึ้นได้หลายลักษณะดังนี้

“เริ่มมีเก่าแก่ขึ้นมา มีคนซื้อกุ้ง.... ถ้าแก่ลงทุนให้ เพราะเค้าติดต่อสะดวก ติดต่อกับเก่าแก่ในจังหวัด นคร ถอนไปนครเริ่มลาดยาง...”

“บางคนมีเงินสัก 1,000 บาท ให้เก่าแก่เอาเครื่องให้ในราคา 3,000 บาท ค่อยหักเมื่อได้ จำเป็นต้องขายเก่าแก่...”

“...บางคนไม่ยืม พอที่จะหาเงินสม ๆ ได้ไปซื้อ แต่ว่าไม่พ้นเก่าแก่ เพราะอวนขาดเสาะจะได้แต่เครื่องแต่อวนตั้งคี่ไม่พอ...” (ศุภชัย ยะปราบ สัมภาษณ์ 8 ม.ค. 45)

ในยุคนี้อาจกล่าวได้ว่า อาชีพประมงได้เคลื่อนเข้าสู่ระบบการค้าขายอย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชน จากเดิมที่มีการออกหาปลาเป็นกลุ่มใหญ่ 10-12 คน เปลี่ยนเป็นกลุ่ม 2-3 คน ซึ่งสาเหตุที่สำคัญคือ มีการใช้เครื่องยนต์ทดแทนแรงงานคน จึงทำให้เกิดลักษณะในการแยกกันผลิตมากขึ้น

การกู้เงินจากเจ้าแกะนั้นจะไม่คิดดอกเบี้ย แต่มีเงื่อนไขที่จะต้องขายกุ้งปลาที่จับได้ให้กับเจ้าแก่อนั้น เจ้าแกก็จะอยู่ได้จากผลต่างของราคาที่รับซื้อกับราคาขาย ทั้งนี้จะได้กล่าวรายละเอียดในเรื่องระบบเจ้าแก่อีกครั้งหนึ่ง

ระบบเจ้าแก่อำนวยทำให้การผลิตเพื่อการค้าเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว เกิดแหล่งเงินกู้เพื่อการลงทุนและระบบในการกู้ยืมที่ชัดเจน ทำให้ชาวประมงเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์เร็วขึ้น ในขณะเดียวกันเจ้าแก่อีกทำหน้าที่ในการเป็นแหล่งรับซื้อและจุดเชื่อมต่อกับตลาดภายนอกได้อย่างแนบแน่น

ในขณะเดียวกันในยุคนี้การพัฒนาด้านการประมงของประเทศก็ได้ขยายตัวอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ในด้านการส่งเสริมการใช้เครื่องมืออวนลากและส่งเสริมการสำรวจหาแหล่งประมงใหม่ ทำให้จำนวนเรือประมงทั่วประเทศเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วจากที่มีเพียง 1,769 ลำ ในปี พ.ศ. 2500 เพิ่ม 5,136 ลำ ในปีพ.ศ. 2507 และเพิ่มเป็น 19,047 ลำ ในอีก 3 ปีต่อมา ถือว่าช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515 เป็น "ยุคทอง" ของอุตสาหกรรมการประมงทะเลไทย³

3.3 ยุคขาดแคลน (พ.ศ. 2530 – ปัจจุบัน)

ยุคนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุคที่การทำประมงฝืดเคือง เพราะปริมาณสัตว์น้ำได้เริ่มลดน้อยลง และมีการทำประมงกันมากขึ้น อีกทั้งชาวประมงพื้นบ้านยังมีความขัดแย้งในการทำการประมงกับเครื่องมือประมงประเภทต่าง ๆ ที่มีกระทบต่อพันธุ์สัตว์น้ำอย่างรุนแรง เช่น เรือคราดหอย เรืออวนรุน

เราจะเห็นได้ว่าการลดลงของผลผลิตจากการประมงทะเลนั้น เกิดขึ้นกับภาพรวมของประเทศเช่นกัน (โปรดดูตารางที่ 1)

³ ปิยะ ภิกขารและคณะ. รายงานการศึกษาเรื่อง บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี ศึกษากรณีบ้านตันหยงเปาว์ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ "ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้กับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง: สถานการณ์ปัญหาและแนวทางยุทธศาสตร์" วันที่ 18 - 20 พฤศจิกายน 2543 ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สงขลา) น.4"

ตารางที่ 1 ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ด้วยเครื่องมืออวนลาก

ปี พ.ศ.	อัตราการจับ (กิโลกรัม/ชั่วโมง)
2505	277
2510	106
2515	52
2520	47
2525	40
2530	31

ที่มา : เรือสำรวจประมง 2 กองประมงทะเล กรมประมง

จากตารางจะเห็นได้ว่า อัตราการจับต่อชั่วโมงได้ลดลงอย่างมากจากชั่วโมงละ 277 กิโลกรัม ในปี พ.ศ. 2505 เหลือเพียง 31 กิโลกรัมในปี พ.ศ. 2530

นอกจากนี้ความผิดเคืองยังเกิดจากการที่ทรัพยากรถูกแบ่งปันไปยังเรือประมงประเภทอื่น เนื่องจากมีการทำประมงด้วยเรืออวนลาก และอวนรุนในเขตอำเภอกำแพงแสน และนครศรีธรรมราชที่เพิ่มขึ้น (โปรดดูตารางที่ 2, 3) รวมทั้ง เรือประมงที่สุราษฎร์ธานีที่เข้ามาหากินในบริเวณอำเภอกำแพงแสนด้วย และยังมีเรือคราดหอยลายที่เข้ามาเป็นบางช่วงด้วย

ด้วยเหตุนี้ในช่วงนี้ชาวประมงจึงต้องมีการพัฒนาเครื่องมือให้ทันสมัย เพื่อสามารถแข่งขันกับคนอื่นได้ เช่น มีเครื่องยนต์ที่มีแรงม้าเพิ่มขึ้น มีอวนที่ยาวขึ้นและอยู่ในสภาพดี ชาวประมงนั้นยึดถือคติที่ว่า “เครื่องมือไม่ดี หากินไม่ทันเพื่อน”

นอกจากนี้ชาวประมงยังมีการใช้วิทยุสื่อสาร เพื่อการติดต่อส่งข่าวเมื่ออยู่ในทะเล และการดูแลรักษาเรือก็มีวิธีการที่เปลี่ยนไป คือ มีการเคลือบไฟเบอร์แทนการอุดชัน ทำให้เรือไม่รั่ว ใช้งานได้นาน

การทำประมงในยุคนี้จะต้องดิ้นรนมากขึ้นดังจะเห็นได้จาก ชาวบ้านจะต้องออกไปไกลจากชายฝั่งมากขึ้น ใช้เวลาในการทำประมงมากขึ้น เนื่องจากเรืออวนลากและอวนรุนคอยจับปลาอยู่ด้านนอกทำให้กุ้งปลาเข้ามาบริเวณใกล้ชายฝั่งได้น้อยลง

นอกจากนี้ในช่วงนี้ได้มีการอพยพไปหากินบริเวณเกาะสมุยด้วย การไปเกาะสมุยชาวบ้านจะอพยพไปเป็นช่วง ๆ เมื่อบริเวณชายทะเลหน้าบ้านไม่มีกุ้งปลา ก็จะชวนกันไปครั้งหนึ่งจะไปประมาณ 30 วัน โดยชาวประมงจะทำเพิงเล็ก ๆ นอนบริเวณชายหาด

และยุคนี้เป็นช่วงที่ชาวประมงพบกับภาวะการ “ขาดทุน” ในการออกทะเลในบางครั้ง ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย เช่น ลงทุนในการออกทะเลเป็นค่าน้ำมันและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประมาณ 200 บาท แต่จับกุ้งปลามาได้เพียงร้อยกว่าบาท (สอบถามจากชาวประมงที่กำลังกลับจากทะเล 25 ม.ค. 45 : ผู้วิจัย) ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำ ด้วยเหตุนี้บางครั้งเมื่อขาดทุนก็จะมีกรหยุดออกทะเล ทำให้เกิดการว่างงาน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหางานรับจ้างอื่น ๆ ทำไปพลางด้วย

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนเรือประมงในอำเภอท่าศาลา

ที่	ประเภทของเรือ	ขนาดของเรือ (เมตร)			จำนวนเรือในแต่ละปี (ลำ)								
		กว้าง	ยาว	สูง	35	36	37	38	39	40	41	42	43
1.	อวนลาก	4-7	10-15	2.5	305	305	305	305	305	304	304	304	304
2.	อวนรุน	4-6	6-12	1.5	24	24	24	24	23	23	23	23	23
3.	อวนลอย	2-3	7-8	1.5	919	922	921	920	917	915	920	910	922

ตารางที่ 3 จำนวนประชากรที่ทำประมงในอำเภอท่าศาลา (2544)

ที่	ตำบล	ครัวเรือน(ครอบครัว)	ราย(คน)
1.	ท่าศาลา	1,060	6,160
2.	ท่าจีน	160	760
3.	กลาย	100	480
รวม		1,320	7,400

ที่มา : สำนักงานประมงอำเภอท่าศาลา

ปัจจุบันชาวประมงบ้านในุ้งจะออกเรือ 2 ลักษณะ คือ

(1) เรืออวนลอยเล็ก ขนาดเรือประมาณ 6 – 10 เมตร กว้าง 1.80 เมตร ใช้เครื่องยนต์ 10 – 13 แรงม้า อวนที่ใช้จะหมุนเวียนกันมีอวนกุ้ง อวนปลา อวนปู การออกทะเลครั้งละ 2 – 3 คน ตั้งแต่เช้ามีดจนถึงประมาณเที่ยง ในการออกแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายประมาณ 200 – 500 บาท เรือของชาวประมงส่วนใหญ่เป็นเรือประเภทนี้มีอยู่ประมาณ 270 ลำ

(2) เรืออวนใหญ่ ขนาดเรือประมาณ 8 – 10 เมตร กว้าง 1.80 – 2.00 เมตร ใช้เครื่องยนต์ของรถยนต์กระบะ ประมาณ 85 – 95 แรงม้า เรือประเภทนี้จะจับปลาทุเป็นหลัก ในการออกทะเลต้องให้คนครั้งละ 6 คน ออกตอนกลางคืน ในการออกแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายประมาณ 1,000 บาท¹ เรือประเภทนี้มีอยู่ประมาณ 30 ลำ

¹ ค่าใช้จ่ายประกอบด้วย ค่าน้ำมัน 360 บาท, ค่าบุหรีและเครื่องต้มบำรุงกำลัง 280 บาท, ค่าข้าวสารและปลากระป๋อง 70 บาท, ค่ากินน้ำชา (2 ครั้ง) 240 บาท, ค่าน้ำแข็ง 50 บาท

บทที่ 4

สภาพความเป็นอยู่ของชาวประมงยากจน

ในบทนี้จะได้กล่าวเฉพาะกลุ่มชาวประมงที่ยากจน โดยจะกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป ได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาชีพการประมงและระบบเก็บค่า อาชีพเสริม หนี้สินและเงินกู้ และกลุ่มคนยากจนกับระบบสวัสดิการชุมชน จากการศึกษาพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มยากจนมีสภาพความเป็นอยู่ย่ำแย่ เนื่องจากไม่มีรายได้ที่มั่นคง ชาวประมงยากจนจึงดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อประทังชีวิตให้อยู่รอด

4.1 ที่อยู่อาศัย

เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านมีเพียง 789 ไร่ ทำให้ที่อยู่อาศัยค่อนข้างจะแออัด นอกจากนี้ ยังมีผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่ ๆ ด้วย ชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มยากจนส่วนใหญ่จะไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง แต่อาศัยที่สาธารณะที่ว่าง บริเวณชายทะเล ริมคลอง หรืออาศัยที่ดินของเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในหมู่บ้าน

ชาวบ้านกลุ่มนี้เดิมอาศัยอยู่ริมทะเล แต่เมื่อเกิดน้ำทะเลกัดเซาะชายฝั่งเข้ามา จึงได้อพยพข้ามถนนมาอยู่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้าน โดยอาศัยที่ของคนอื่นอยู่ เมื่อเจ้าของที่ต้องการที่ดินเพื่อจัดสรรขายหรือทำอย่างอื่นก็ต้องย้ายไปหาที่อยู่ใหม่เรื่อย ๆ อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันประมาณ 30 ครัวเรือน และส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน เจ้าของให้อยู่อาศัยเพราะสงสาร และยังไม่รู้ว่าจะให้ที่ดินซึ่งเป็นสวนมะพร้าวเพื่อทำอะไร การอยู่ต้องเสียค่าเช่าปีละ 500 บาท เก็บทุกเดือนมกราคม บางคนไม่มีให้ก็สามารถผ่อนชำระได้ การที่ครอบครัวใหม่จะเข้ามาสร้างบ้านเพิ่มจะต้องขออนุญาตจากเจ้าของก่อน แต่ 2-3 ปีที่ผ่านมาไม่มีการสร้างบ้านเพิ่มเติมเลย

สภาพบ้านเรือนมีลักษณะเหมือนกระต๊อบ สร้างจากไม้เท้าที่พอหาได้ ยกพื้นสูง พื้นปูกระดาน หลังคามุงจากหรือสังกะสี สภาพบ้านเก่า ไม่แข็งแรง และหลังมีขนาดเล็ก ๆ ไฟฟ้าจะมีการต่อไฟฟ้ามาจากบ้านที่มีมิเตอร์ไฟฟ้า และจะพ่วงต่อ ๆ กันไป การเสียค่าไฟฟ้าจะคิดจากจำนวนเครื่องไฟฟ้า ในอัตราขึ้นละ 50 บาท/เดือน เช่น บ้านนางรอกียะ สมัน มีหลอดไฟฟ้า 1 หลอด, หม้อหุงข้าว 1 ใบ, และพัดลม 1 อัน จะจ่ายค่าไฟฟ้าเดือนละ 150 บาท ส่วนน้ำดื่มน้ำใช้จะใช้น้ำจากบ่อน้ำที่เจ้าของที่ดินขุดไว้ภายในหมู่บ้าน

เนื่องจากมีจำนวนประชากรมาก การอยู่อาศัยจึงค่อนข้างแออัด ปัญหาที่อยู่อาศัยจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะมีความต้องการที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเพิ่มขึ้นตลอดเวลา และได้มีเจ้าของที่ดินจัดสรรล๊อตที่ดินแบ่งขาย ซึ่งบางแปลงเป็นแปลงที่กลุ่มคนจนอาศัยอยู่ ทำให้คนจนที่เคยอาศัยอยู่ในที่ดินนั้นต้องย้ายออกไป และทำให้ที่ดินว่างที่คนจนจะไปขออาศัยอยู่มีน้อยลง

สำหรับกลุ่มชาวประมงยากจนโอกาสในการที่จะซื้อที่ดินที่มีการแบ่งขายเป็นของตนเองนั้นมีน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเลย เพราะที่ดินราคาดีดกละ 80,000 – 100,000 บาท ชาวบ้านไม่มีเงินมากขนาดนั้น แม้จะเป็นเงินผ่อนก็ตาม เคยมีในกรณีเงินผ่อนที่นายแผน มุดเดิน⁵ ต้องการจัดสรรเพื่อช่วยเหลือคนจนโดยให้ผ่อนชำระเดือนละ 1,000 บาท เงินดาวน์ 5,000 บาท และไม่มีดอกเบี้ย และสามารถจะเว้นการชำระไปก่อนได้หากเดือนไหนไม่มีเงิน และหากผ่อนไปแล้วไม่สามารถผ่อนต่อได้ภายในหนึ่งปี จะไม่คิดดอกเบี้ย และหากต้องการเงินคืนก็จะคืนเงินให้ ก็ปรากฏว่าคนจนยังคงไม่สามารถซื้อได้ คนที่มาซื้อกลายเป็นคนที่มีฐานะพอประมาณที่มีเงินเก็บออมไว้แล้ว ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะมีที่อยู่อาศัยอยู่แล้ว

นอกจากจะเช่าที่อยู่แล้ว บางครอบครัวก็เช่าห้องแถวอยู่ ซึ่งค่าเช่าประมาณ 900 บาทต่อเดือน ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยจึงเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งของกลุ่มชาวประมงยากจนบ้านในถุ้ง

4.2 การประมงและระบบเก่าแก่

การทำประมงในปัจจุบันของชาวประมงบ้านในถุ้ง นับว่าฝืดเคืองอย่างมาก กุ้งปลาหายากมากขึ้นทุกวัน แต่ส่วนใหญ่ชาวประมงก็ต้องทำประมงต่อไป เพราะไม่มีความรู้และโอกาสที่จะไปทำงานอย่างอื่น เช่น นายดล เวหน ออกเรือเมื่ออายุ 15 ปี เป็นลูกน้องเรือ ต่อมาเมื่อเรือของตนเองโดยเก่าแก่ออกทุนให้ แต่ทำไปสักพักหนึ่งก็ไม่ไหว ต้องคืนเรือให้เก่าแก่ไป และมาเป็นลูกน้องเรืออย่างเดิม

“ตอนนี้ออกเรือที่ป่าว แต่วันนี้ไม่ได้ออกเพราะไม่ได้ไทร เลยออก 2 คน ผมหยุด”

(นายดล เวหน, สัมภาษณ์ 14 มี.ค. 45)

ปัจจุบันชาวบ้านบอกว่า จะต้องออกไปหากินไกลกว่าเดิมมากเพราะบริเวณใกล้ ๆ ไม่มีกุ้งปลา

“...ต้องออกไปน้ำสิบ (เมตร) น้ำสิบห้า ออกไปไกลเรื่อย น้ำมันก็จะต้องใช้มากขึ้นเรื่อย...”

(ดิน โต๊ะหมัด, สัมภาษณ์ 14 มี.ค. 45)”

การออกไปไกล หมายถึง การที่จะต้องใช้น้ำมันเพิ่มมากขึ้นด้วย จากเดิมใช้เพียง 1-2 แกลลอน (5 ลิตร) แต่ปัจจุบันใช้ถึง 3-5 แกลลอน ค่าน้ำมันจึงเป็นต้นทุนที่สำคัญอย่างมากของชาวประมง

น้ำมันเป็นสินค้าที่จะต้องซื้อเงินสดเท่านั้น นอกจากคนที่ร้านค้าไว้ใจจริง ๆ เท่านั้นที่ยอมให้เอาน้ำมันไปก่อนได้ แต่เมื่อกลับจากทะเลก็ต้องรีบนำเงินมาชำระทันที ดังนั้นเมื่อไม่มีเงินค่าน้ำมัน ชาวประมงจึงจะต้องหยิบยืมจากเก่าแก่ จากญาติหรือเงินกู้ยืมในระบบ หรือนำสร้อยทองไปจำนำ ซึ่งมีคนรับจำนำในหมู่บ้าน คิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อเดือน

การแบ่งรายได้จากการประมงจะมีการแบ่ง 2 แบบ คือ 1) แบบเปอร์เซ็นต์ 2) แบบเป็นส่วน

การแบ่งแบบเปอร์เซ็นต์ นั้น ถ้าออกเรือ 3 คน จะแบ่งคนละ 15 % ถ้าออก 2 คน จะแบ่งคนละ 20 % โดยไม่มีการหักค่าโชห่วย ส่วนที่เหลือเป็นของเจ้าของเรือ ในขณะที่การแบ่งแบบเป็นส่วนนั้นจะหักค่าโชห่วย

⁵ สัมภาษณ์แผน มุดเดิน, 16 มี.ค. 45

ก่อน เช่น ค่าเครื่องยนต์, ค่าอวน, ค่ากับข้าว, ค่าบุหรี และเมื่อเหลือก็จะแบ่งลูกน้องกับเจ้าของเรือ 50:50 ในส่วนของลูกน้องก็จะแบ่งเท่ากันอีก ซึ่งเจ้าของเรือก็จะมาได้ในส่วนนี้อีกด้วย

สำหรับรายได้ของชาวประมงนั้นไม่แน่นอน บางวันอาจจะไม่ได้เลย ลูกน้องอาจได้เงินจากเจ้าแก่ค่าน้ำชาประมาณ 20 บาท ซึ่งก็มีอยู่บ่อยครั้ง สำหรับในวันที่ได้ก็อาจจะได้ถึง 300 บาท แต่ส่วนใหญ่จะมีรายได้ประมาณวันละ 100 กว่าบาทเท่านั้น

เรือบางลำนั้นเมื่อคิดค่าใช้จ่ายแล้วบางครั้งก็ขาดทุน ไม่คุ้มค่าน้ำมัน เช่น นายอนันต์ หลงจี⁶ ออกเรืออวนปลาทราย ได้ปลามา 2 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 50 บาท ในขณะที่ลงทุนไปค่าน้ำมันและอื่น ๆ ประมาณ 500 บาท เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้จะต้องลดจำนวนลูกน้องลง จากที่เคยออกเรือ 3 คน ก็เหลือ 2 คน คนที่ไม่ได้ออกก็จะว่างงาน รอจนกว่าจะจับกุ้งปลาได้มากขึ้น หรืออาจไปหางานรับจ้างทั่วไปทำไปก่อน

ระบบเจ้าแก่

เนื่องจากในยุคที่มีการเปลี่ยนเครื่องมือประมงจากแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบใช้เครื่องจักร และการตลาดได้มีการขยายตัวมากขึ้น มีการเชื่อมต่อกับตลาดในตัวเมืองนครศรีธรรมราช จึงได้เกิดระบบเจ้าแก่ขึ้นดังได้กล่าวแล้ว

การทำประมงในปัจจุบันทำให้ระบบเจ้าแก่มีความแข็งแกร่งมากขึ้น ทั้งนี้เพราะจำเป็นต้องใช้เงินในการลงทุนมากขึ้นจากเดิมประมาณ 30,000 - 50,000 บาท แต่ปัจจุบันจะต้องใช้เงินถึงประมาณ 100,000 บาท ในการซื้อเรือ, เครื่องยนต์ และอวน เมื่อเริ่มทำการประมงชาวบ้านจึงไม่มีเงินมากพอ จึงต้องไปยืมจากเจ้าแก่ เช่น ชาวบ้านมีเงินตัวเอง 20,000 บาท ไปยืมเจ้าแก่อีก 60,000 บาท หรือบางกรณีก็ไปเอาเรือเจ้าแก่มาใช้ออกทะเลเลย เท่ากับเจ้าแก่ออกให้ทั้งหมดเลย

เรือประมงเล็กส่วนใหญ่จึงเป็นของเจ้าแก่ มีไม่กี่ลำเท่านั้นที่ไม่ติดเจ้าแก่ การติดหนี้เจ้าแก่ ทำให้เกิดข้อผูกมัดที่จะต้องขายกุ้งปลาให้กับเจ้าแก่เท่านั้น ห้ามขายให้กับคนอื่นเด็ดขาด และเจ้าแก่จะทยอยหักหนี้จากค่ากุ้งปลาที่ขายได้ ซึ่งจะหักในอัตรา 1,000 บาท หัก 200 - 300 บาท และจะหักไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมด แต่ส่วนใหญ่หนี้จะไม่หมด เนื่องจากจะเกิดหนี้ก้อนใหม่ขึ้นมาอีก ทำให้เกิดลักษณะหนี้ผูกพันหมุนเวียนอยู่เช่นนั้น

สาเหตุที่ไม่หมดเนื่องจาก ชาวประมงจะต้องเปลี่ยนอวนอยู่บ่อยครั้ง เพราะอวนมีอายุการใช้งานสั้น ซึ่งการเปลี่ยนอวนแต่ละครั้งจะต้องใช้เงิน 3,000-5,000 บาท โดยการเปลี่ยนอวนจะต้องใช้เงินสดส่วนหนึ่ง และกู้เพิ่มเติมจากเจ้าแก่อีกส่วนหนึ่ง เจ้าแก่จะไม่ยอมให้กู้ทั้งหมด นอกจากนั้นยังต้องกู้เพื่อซ่อมเครื่องยนต์และเรืออีกด้วย

ชาวบ้านบางคน เมื่อไม่สามารถแบกภาระหนี้สินไหวก็จะคืนเรือให้เจ้าแก่ไป ชาวบ้านเรียกว่า “ออกตัว” หรือ “ผลักดันเจ้าแก่” เมื่อคืนเรือให้เจ้าแก่แล้ว หนี้สินทั้งหมดก็เป็นการยกเลิกโดยอัตโนมัติ และชาวประมงอาจไปเป็นลูกน้องเรือลำอื่นต่อไป หรือไปหางานรับจ้างทั่วไป

⁶ สัมภาษณ์ อนันต์ หลงจี, 12 เม.ย. 45

เช่น นายดิน โต๊ะหมัดและนางสุไบยะ โต๊ะหมัด ปัจจุบันนายดินเป็นลูกน้องเรือ ซึ่งเป็นเรือของหลาน และทำงานรับจ้างทั่วไป นางสุไบยะ โต๊ะหมัดกล่าวถึงการทำประมงในช่วงนั้นว่า

“...ทำเรือมาตั้งแต่เรืออวนติด ตอนเริ่มแรกเอาของเค้าแก่ 10,000 ของเรา 4,000 – 5,000 เอาอวนต่างหาก รวมแล้วของเค้าแก่ประมาณ 20,000 แต่ที่หลังของเราทุนเราจะเอาขึ้นไม่ได้เลย จะจมไปในเรือนั้นหมด สุดแล้ว ก็ผลักไปให้เค้าหมด...ติดไม่หลุด เอาเรื่อย เอาเพิ่มเรื่อย จาก 20,000 เป็น 30,000...” (สุไบยะ โต๊ะหมัด, สัมภาษณ์ 14 มี.ค. 2545)

นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เรือและเครื่องเป็นของเค้าทั้งหมด และเค้าแก่ได้มอบให้ชาวบ้านที่ตนพอใจเอาเรือนั้นไปทำการประมง โดยที่ชาวประมงจะต้องจ่ายค่าซ่อมเรือและเครื่องยนต์เองทั้งหมด ซึ่งในกรณีอย่างนี้จะหักจากรายได้ของชาวประมง 1,000 ละ 300 บาท แต่กรณีอย่างนี้พบว่าเค้าแก่มักจะเคี่ยวเข็ญให้ทำงานหนักมาก จนมีบ่อยครั้งที่ชาวประมงทนไม่ไหว และตัดสินใจคืนเรือกลับไปให้เค้าแก่ เช่น กรณีนายดล เวหน

“... ตอนนั้นเอาเรือไปออกที่ชนอม พอพาเรือกลับมาบ้าน มาหยุดพักผ่อนวันสองวัน เช็นเรือตั้ง เค้าแก่หาว่าเราไม่ทำ ถามว่าเราอีกไม่เรือ เค้ามาเคี่ยวมาก เราก็ให้เค้าเลย...เรามาเหนื่อย ๆ อยากพักผ่อนสักวันสองวัน เค้าต้องการให้ออกให้เค้าเรื่อย เราเลยผลักให้เค้าเลย...” (ดล เวหน, สัมภาษณ์ 14 มี.ค. 2545)

เงื่อนไขสำคัญในการกู้เงินจากเค้าแก่คือ ข้อผูกมัดที่จะต้องขายกุ้งให้กับเค้าแก่เพียงรายเดียวเท่านั้น ห้ามขายให้กับพ่อค้าคนอื่นเด็ดขาด ซึ่งการขายกุ้งให้กับเค้าแก่ ๆ จะคิดราคาที่ต่ำกว่าราคาซื้อขายทั่วไป ซึ่งราคาจะต่ำกว่าประมาณ 60-100 บาทต่อกิโลกรัม หรือประมาณ 20 – 40 เปอร์เซ็นต์ (โปรดดูตารางที่ 4) และจะมีการคัดเลือกขนาดให้เป็นขนาดเล็กมาก ๆ เพื่อจะได้ซื้อในราคาอีกระดับหนึ่ง จะเห็นได้ว่าเค้าแก่จะมีกำไรมาจากส่วนต่างของราคานี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบราคารับซื้อสัตว์น้ำระหว่างติดหนี้เค้าแก่กับไม่ติดหนี้

ประเภท	ติดเค้าแก่(ก.ก.)	ไม่ติดเค้าแก่(ก.ก.)
กุ้งหางแดง	120	150-180
กุ้งแม่หวัด	300	400
กุ้งแสม	70-80	120
กุ้งไขหลัง	70-80	120
ปลาทราย (ใหญ่)	50-55	55-70

ที่มา : นายอนันท์ หลงจิ และชาวประมงบ้านในถุ้ง ผู้ให้ข้อมูล

และในกรณีที่ชาวบ้านไปจับกุ้งที่เกาะสมุย ถ้าแกก็จะส่งคนไปรับซื้อถึงที่เกาะสมุยเช่นกัน บางครั้งชาวประมงจะมีวิธีการแอบขายให้กับแม่ค้าเจ้าอื่น โดยแอบฝากเรือลำอื่นมาขาย แต่สุดท้ายถ้าแกก็รู้จนได้เช่นกัน ซึ่งชาวประมงที่ถูกจับได้จะถูกถ้าแกดุด่า ต่าง ๆ นานา

ถ้าแกบ้านในทุ่งที่มีเรือจำนวนมากมีด้วยกันจำนวน 3 ราย คือ

1. นายมุศมาน เบนอาสาน	มีเรือประมาณ	130	ลำ
2. นางวัชรีย์ ดลมิน่า	มีเรือประมาณ	50	ลำ
3. นายสว่าง	มีเรือประมาณ	20	ลำ
4. ในกลุ่มเครือญาติ	มีเรือประมาณ	40	ลำ

สำหรับในการเลือกชาวประมงที่จะให้กู้เงินถ้าแกจะพิจารณาจากลักษณะคนที่มีความขยันทำงาน มีความรับผิดชอบ มีความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้บางครั้งคนลักษณะดังกล่าวถ้าแกจะมาทาบถามด้วยตนเองเพื่อให้ออกเรือ

ในการซ่อมเรือหรือเครื่องยนต์นั้นเป็นหน้าที่ของชาวประมงเองทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเรือที่ชาวประมงลงทุนเองบางส่วนและกู้จากถ้าแกบางส่วน หรือเรือที่เป็นการลงทุนของถ้าแกทั้งหมด ในกรณีที่เงินไม่พอค่าซ่อมอาจไปขอกู้เพิ่มเติมจากถ้าแกได้บ้างในบางครั้ง แต่บางครั้งเมื่อเป็นหนี้มาก ๆ ถ้าแกก็จะไม่ให้ ซึ่งบางคนไม่สามารถหาเงินมาซ่อมเครื่องยนต์ จึงต้องผลักรเรือให้ถ้าแกไปก็มี

4.3 การหาอาชีพเสริม

1. มีการเอากุ้งปลาไปขายที่ตลาดสดท่าศาลาแทนที่จะขายให้กับถ้าแก ซึ่งมีทุกวันตั้งแต่เช้า – เย็น หรือตลาดนัดต่าง ๆ ซึ่งจะมีหมุนเวียนกันทุกวัน เช่น ตลาดนัดในทุ่งทุกวันอังคาร ตลาดนัดเทศบาลท่าศาลาทุกวันพฤหัสบดี ตลาดนัดท่าสูงทุกวันอาทิตย์ คนที่นำมาขายก็คือ ภรรยาของชาวประมง การไปขายที่ตลาดทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้คนที่นำมาขายได้จะต้องไม่ติดหนี้ถ้าแก เพราะถ้าติดหนี้ก็ต้องขายให้กับถ้าแก ยกเว้นกุ้งปลาบางชนิดที่ถ้าแกไม่ต้องการก็สามารถนำมาขายได้ การขายกุ้งปลาเริ่มจากไม่กี่คน เมื่อคนอื่นเห็นว่าเป็นการทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายให้ถ้าแกก็นิยมทำกันมากขึ้น มีชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่าชาวประมงกลุ่มทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งเอากุ้งปลาไปขายที่ตลาดกันมากจะมีฐานะดีกว่ากลุ่มทางด้านทิศเหนือที่ขายให้ถ้าแก

2. การทำปลาเค็ม แม้บ้านบางคนจะรับซื้อปลา เช่น ปลาทุ ปลาจวด มาทำปลาเค็ม แล้วขายตามตลาดนัด ซึ่งก็เป็นการหาอาชีพเสริมอีกทางหนึ่ง แต่มีความเสี่ยงถ้าเกิดฝนตกหรือไม่มีแดด ทำให้ตากปลาเค็มไม่ได้ ปลา ก็จะเสีย บางคนก็จำเป็นต้องกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือผู้ปล่อยเงินกู้เพื่อมาลงทุนซื้อปลา

3. การรับจ้างจับกุ้ง อาชีพรับจ้างอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมทำกันมาก คือ การจับกุ้ง มีการเริ่มทำมาประมาณ 10 ปีแล้ว ในการไปจับกุ้งแต่ละครั้งจะมีคนติดต่อกันล่วงหน้า และจะนัดเวลามารับ ไปกันครั้งละ 10-15 คน ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายจะทำหน้าที่ในการยกกุ้งจากบ่อมายังบริเวณที่คัดแยกขนาด เมื่อคัดแยกขนาดแล้วก็จะใส่น้ำแข็งแล้วยกขึ้นรถห้องเย็น ส่วนผู้หญิงจะทำหน้าที่ในการคัดขนาดกุ้งออกเป็นขนาดต่าง ๆ ค่าจ้างที่ได้ ผู้ชายจะได้ 170 บาท ผู้หญิงจะได้ 150 บาท การจับกุ้งแต่ละครั้งอาจใช้เวลาตั้งแต่ 1-2 วันขึ้นไป บางครั้งอาจจะต้องทำงานข้ามคืน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าน้ำในบ่อกุ้งจะถ่ายทิ้งได้เร็วหรือช้า

บริเวณที่ไปจับกุ้งส่วนใหญ่คือ อำเภอชนอม อำเภอหัวไทร อำเภอลิขิต จังหวัดนครศรีธรรมราช และบางครั้งในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดกระบี่

รายได้จากการจับกุ้งจึงเป็นรายได้เสริมที่มาทดแทนรายได้จากประมง และยังเป็นงานที่ผู้หญิงสามารถทำได้ อย่างไรก็ตามชาวบ้านบอกว่าในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา งานจับกุ้งมีน้อยมาก เนื่องจากการเลี้ยงกุ้งเกิดปัญหากุ้งตายจำนวนมาก การเลี้ยงกุ้งจึงมีปริมาณน้อยลง รายได้ส่วนนี้จึงลดน้อยลงไปด้วยและไม่อาจเป็นความหวังที่ยึดได้เช่นแต่ก่อน

นอกจากนี้มีการรับจ้างอย่างอื่น เช่น การปลูกปอ ได้รายได้วันละ 100 – 200 บาท การทำปลาเค็ม การมาดอวน (ประกอบเนื้ออวนกับเชือกและตะกั่ว) แต่ส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ไม่มีประจำ

4.4 ค่าใช้จ่าย

รายจ่ายที่สำคัญ คือ รายจ่ายในชีวิตประจำวัน ค่ากับข้าว ค่าขนมลูก ค่าน้ำชา โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 50-100 บาท/วัน บางครั้งค่ากับข้าวอาจประหยัดได้ จากปลาที่ได้จากการออกทะเล ซึ่งทุกคนที่ออกเรือจะได้รับการแบ่งปลาเพื่อทำกับข้าวส่วนหนึ่งด้วย

นอกจากนั้นจะมีค่าเล่าเรียนบุตรและเงินสำหรับไปโรงเรียน มีรายจ่ายรายเดือน เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าอุปกรณ์ไฟฟ้า (เทป, โทรศัพท์)ที่ต้องผ่อนชำระ บางครั้งมีการซื้อเสื้อผ้าโดยการชำระรายวัน

4.5 ชาวประมงยากจนกับระบบสวัสดิการ

4.5.1 ระบบสวัสดิการของรัฐ

จะเห็นได้ว่ากลุ่มคนยากจนในชุมชนในถ้ำ ถูกกีดกันออกจากโอกาสทางสังคมด้วย การไม่เข้าร่วมกับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน หรือการเข้าถึงการช่วยเหลือจากรัฐในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.5.1.1 ด้านการศึกษา

- การศึกษาด้านสามัญ

พบว่าชาวประมงไม่นิยมส่งลูกเรียนในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากความยากจน ทำให้ไม่มีเงินทุนพอที่จะส่งให้ลูกเรียนได้ ดังนั้นเด็กส่วนใหญ่เมื่อจบชั้นประถมศึกษาจะช่วยพ่อแม่ออกทะเล ทำงานหารายได้ ส่วนเด็กที่มีโอกาสเรียนในชั้นที่สูงขึ้นไปมีน้อยมาก ซึ่งจะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน เช่น นายวิโรจน์ หลงจิ บุตรของนายเซน หลงจิ⁷ เมื่อจบชั้นประถมจากโรงเรียนบ้านในดุ้งแล้ว ในขณะที่เด็กอื่น ๆ ไม่ได้เรียนต่อ นายเซนได้ปรึกษากับครูสมจิตรซึ่งเป็นครูของตนและของลูกด้วย ถึงอนาคตของลูก ครูสมจิตรได้ให้ความคิดเห็นที่สนับสนุนให้นายวิโรจน์เรียนต่อในระดับมัธยม โดยได้พูดจาหวานล่อมให้นายเซนเห็นประโยชน์ของการศึกษา เช่น จะได้รู้ทันเพื่อน, รู้จักเพื่อนที่จะพึ่งพาได้ในอนาคต นายเซนจึงได้ตัดสินใจให้ลูกเรียนต่อมัธยมที่โรงเรียนท่าศาลาประสิทธิ์ศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐบาล

นายวิโรจน์ได้ตั้งใจเล่าเรียนจนจบและออกมาทำประมงเห็นว่าได้เงินดี และทำท่าว่าจะไม่เรียนต่อ แต่นายเซนไม่ยอม บอกว่า อุตสาห์ส่งมาถึงขั้นนี้แล้วจะต้องเรียนต่อไปให้ถึงที่สุด นายวิโรจน์จึงได้ตัดสินใจเรียนต่อ และไปสอบชิงทุนของวิทยาลัยการสาธารณสุขได้ จึงได้เรียนต่อจนจบและปัจจุบันได้รับราชการเป็นเจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัย

จากกรณีของนายวิโรจน์แสดงให้เห็นว่าปัจจัยที่ทำให้มีการเรียนต่อมีหลายประการด้วยกันคือ ความเอาใจใส่ในการเรียนของเด็ก ความต้องการของผู้ปกครอง การได้คำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิ และการได้รับทุนการศึกษา ซึ่งนายเซนยอมรับว่าหากไม่ได้ทุนลูกตัวเองก็ไม่สามารถเรียนได้อย่างแน่นอน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเรียนต่อในระดับสูงกว่าประถมศึกษาจึงเป็นกรณีที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อย

ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้มีการจัดตั้งกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาทำให้บุตรหลานของชาวบ้านได้มีโอกาสเรียนมากขึ้น เช่น บุตรนายมะแะ มะตัน ที่ปัจจุบันเรียนจบปริญญาตรี⁸ โดยได้กู้ยืมเงินจากกองทุนดังกล่าว

อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางคนบอกว่าไม่รู้เรื่องกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาเลย ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไร ดังนั้นจึงไม่ได้ให้ลูกเรียนต่อ และการที่กู้ยืมจะต้องมีข้าราชการระดับ 3 ขึ้นไปเป็นผู้ค้ำ-ประกันก็เป็นข้อจำกัดสำหรับชาวประมงที่ไม่มีญาติพี่น้องเป็นข้าราชการ

- การศึกษาศาสนาอิสลาม

ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่นิยมให้เด็กเรียนศาสนาควบคู่ไปกับการเรียนสายสามัญ สำหรับชุมชนบ้านในดุ้ง ชาวบ้านได้มีการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้น เรียกว่า “โรงเรียนชาดีอุลอะมาน บ้านในดุ้ง” เดิมคณะกรรมการโรงเรียนมีการกำหนดให้เก็บเงินจากผู้ปกครองเดือนละ 10 บาท เพื่อเป็นค่าตอบแทนครูสอนศาสนา แต่จากการดำเนินการมาไม่สามารถเก็บเงินได้เพราะชาวบ้านไม่มีเงินให้

นายแผน มุดเดิน⁹ ซึ่งเป็นกรรมการมัสยิด เคยทำหน้าที่เดินเก็บเงินจากผู้ปกครองบอกว่า

⁷ สัมภาษณ์ เซน หลงจิ, 3 พ.ค. 2545

⁸ สัมภาษณ์ มะแะ มะตัน, 3 พ.ค. 2545

⁹ สัมภาษณ์ แผน มุดเดิน, 16 ม.ค. 2545

"...บางครั้ง ผมไป พ่อแม่ทะเลาะกัน ต่อกัน เรื่องผัวขอเงินไปกินน้ำชา... แล้วผมจะเก็บเงินได้อย่างไร บางครั้งผมยังต้องให้เงินผมแก่เด็กไปอีก... บางคนก็เลี้ยงไปนั่งขายทะเลมั่ง...จนต้องยกเลิกในที่สุด..."

ต่อมาจึงได้มีการใช้วิธีการจัดงานเลี้ยงเพื่อหารายได้ให้กับโรงเรียน ซึ่งในส่วนนี้การช่วยเหลือจากรัฐบาลยังไม่มี เมื่อจบการศึกษาระดับประถมแล้ว ผู้ปกครองที่ต้องการให้ลูกเรียนทางด้านศาสนา จะส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนศาสนาในบริเวณชุมชนใกล้เคียง เช่น สระบัว วัดโนนด ซึ่งจะต้องจ่ายค่าเล่าเรียนเทอมละประมาณ 400 บาท

4.5.1.2 ด้านสาธารณสุข

ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อป่วยจะไปรักษาที่โรงพยาบาลท่าศาลา ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร ส่วนคนที่ฐานะดีจะรักษาที่คลินิกในตลาดท่าศาลา ซึ่งมีอยู่ประมาณ 4 คลินิกด้วยกัน ด้วยการที่ชุมชนอยู่ใกล้โรงพยาบาลชาวบ้านจึงไม่ไปใช้บริการที่สถานีนามัย

อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ค่อยพอใจต่อบริการของโรงพยาบาล เพราะเห็นว่าการรักษายังไม่ค่อยเต็มที่ จนบางครั้งเมื่อกลับจากโรงพยาบาลชาวบ้านจะต้องไปโรงพยาบาลในต่างจังหวัดอีก และชาวบ้านจะพอใจการใช้บัตรประกันสุขภาพหรือชาวบ้านเรียกว่า บัตร 500 บาท มากกว่าการใช้นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค เพราะเห็นว่าการรักษามีคุณภาพมากกว่า¹⁰

4.5.1.3 กองทุนกู้ยืม

แหล่งเงินกู้ที่ชาวบ้านใช้บริการมาก คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์(ธกส.) ทั้งนี้ที่ชาวบ้านสามารถกู้ได้เนื่องจากไม่จำเป็นต้องเอาหลักทรัพย์ไปค้ำประกัน เพียงแต่ค้ำประกันกันเองในกลุ่ม ซึ่งส่วนมากจะกู้ในวงเงิน 10,000 - 20,000 บาท

นอกจากการกู้โดยการรวมกลุ่มแล้วยังมีการกู้ในระบบการค้ำประกันกันเองจำนวน 3 คน ซึ่งในรูปแบบนี้จะสามารถกู้ได้ในวงเงินไม่เกิน 50,000 บาท ซึ่งการกู้เงินจาก ธกส. ชาวบ้านจะกู้กันเป็นส่วนใหญ่และไม่สามารถชำระคืนได้ เช่น สุไบยะ โต๊ะสมัน¹¹ "...กู้มาลงทุนซื้อเรือ 15,000 เข้ากลุ่มกัน ตอนนี้อยู่ไม่ได้คืน..."

กรณีกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท กลุ่มคนยากจนนั้นเรียกได้ว่า อยู่วงนอก รู้เรื่องนิด ๆ หน่อย ๆ แต่ส่วนมากจะเข้าใจไม่ถูกต้อง โดยชาวบ้านรู้สึกว่าคุณเองไม่ควรเข้าไปยุ่ง ปล่อยให้เป็นเรื่องของคนที่มีฐานะทางการเงินและทางสังคมที่สูงกว่า ดังนั้นคนที่เป็นคนคณะกรรมการกองทุนจึงเป็นคนที่มีฐานะ และมีนายทุนที่ปล่อยเงินกู้รวมอยู่ด้วย

¹⁰ สัมภาษณ์ นายมะแอ มะดัน, นายเซม หลงจิ, 3 พ.ค. 2545

¹¹ สัมภาษณ์ สุไบยะ โต๊ะสมัน, 14 มี.ค. 2545

และจากการที่ได้มีการปล่อยให้มีการกู้เงินไปแล้ว 1 ครั้ง มีผู้กู้ทั้งหมด 78 ราย และขณะนี้ปล่อยกู้
อีกเดือนละ 9 ราย ส่วนมากชาวบ้านจะกู้รายละ 5,000 บาท มีกู้ 10,000 บาท 2 ราย และ 20,000 บาท
2 ราย

กรรมการกองทุนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือธนาคาร บอกว่า

“...ผู้ที่กู้ส่วนใหญ่เป็นคนที่มีความฐานะปานกลาง กู้เพื่อเอาไปลงทุนด้านอาชีพประมง เช่น ซื้อ
อวน บางคนเอาไปลงทุนทำปลาเค็มขาย สำหรับเหตุผลที่ชาวบ้านกลุ่มยากจนไม่กล้ากู้เงินกองทุน
หมู่บ้าน เนื่องจากเกรงว่าจะไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดไว้ได้...”

นั่นคือคณะกรรมการกำหนดให้ผ่อนชำระภายใน 12 เดือน และให้ผ่อนชำระเฉลี่ยเท่ากันทุกเดือน
พร้อมดอกเบี้ย ดังนั้นถ้ากู้ 5,000 – 10,000 บาท จะต้องผ่อนชำระเดือนละ 600 – 900 บาท และหากไม่
ชำระภายในระยะเวลาที่กำหนดจะถูกปรับวันละ 100 บาท ทั้งนี้ผู้กู้จะต้องฝากเงินกับกลุ่มเดือนละอย่างน้อย
10 บาท ทุกเดือน ซึ่งเป็นเรื่องยากสำหรับชาวประมงที่ยากจนที่จะกู้เงิน เพราะอาชีพประมงไม่สามารถ
กำหนดรายได้ที่แน่นอนได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงเท่ากับถูกกันออกจากกองทุนหมู่บ้านได้โดยปริยาย

4.5.2 ระบบสวัสดิการบนฐานวัฒนธรรมชุมชน

4.5.2.1 ระบบชากาต

ในชุมชนมุสลิมจะมีระบบการช่วยเหลือคนจนหรือคนยากลำบาก ที่เรียกว่า “ชากาต” ตามศาสนา
กำหนด คือ มุสลิมทุกคนที่มีรายได้เหลือเก็บจะต้องบริจาคทรัพย์สินส่วนหนึ่งให้กับคนยากไร้ ไม่สามารถจะ
ทำมาหากินเลี้ยงตนเองได้ ชากาตมี 2 ประเภท คือ ชากาตที่ทำหลังวันอาลัยยอ และชากาตที่ทำได้ทั่วไป

บ้านในดงก็มีการปฏิบัติด้วยเช่นกัน ในช่วงเทศกาล “อาลัยยอ” หลังการถือศีลอด ทุกคนที่มีความ
สามารถจะต้องนำข้าวสารคนละ 4 ลิตร ไปบริจาคแก่ คนยากจน หรือคนเฒ่าคนแก่ หรือนำไปมอบให้
มัสยิด หรือโรงเรียนสอนศาสนาก็ได้ และหากไม่สะดวกจะให้ เป็นข้าวสารก็สามารถให้เป็นเงินแทนก็ได้ในวง
เงิน คนละ 40 บาท สำหรับเด็ก ๆ ก็ต้องทำเช่นกัน โดยผู้ปกครองจะเป็นคนทำแทนให้ ส่วนนอกจากนี้ชากาต
ประเภทที่สองก็สามารถทำได้ตลอดเวลา

4.5.2.2 การเรียนศาสนา

ในด้านการศึกษาทางด้านศาสนา ได้มีการช่วยเหลือเด็กกำพร้า โดยการให้เด็กมีขนมกินที่โรงเรียน
ในอัตราคน 10 บาทต่อวัน ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวได้มาจากการจัดงานการกุศลหารายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายใน
การจ้างครูสอนศาสนาและค่าขนมเด็กดังกล่าว ซึ่งแต่เดิมเคยใช้วิธีเก็บจากผู้ปกครองเดือน 10 บาท แต่มี
ปัญหาว่าไม่สามารถเก็บได้ ดังได้กล่าวแล้ว คณะกรรมการโรงเรียนเห็นว่าการจัดงานจะมีคณะกรรมการโรง
เรียนสอนศาสนาเป็นแม่ข่าย และจะมีชาวบ้านมาช่วยกันอย่างพร้อมเพรียงด้วย

การจัดการเรียนการสอนทางด้านศาสนาอิสลามจึงถือเป็นสวัสดิการอย่างหนึ่งที่ชุมชนช่วยกันจัดให้มีขึ้นเพื่อสมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชน

4.5.2.3 ระบบประกันภัยแบบชาวบ้าน

ในกรณีที่เกิดเรือจมจากคลื่นลมแรงและเครื่องยนต์เสียหายหรือสูญหายไป ซึ่งเป็นเหตุ-การณ์ที่เกิดขึ้นนาน ๆ ครั้ง ชาวประมงจะมีการช่วยเหลือกัน โดยการจัด “เลี้ยงน้ำชา” ซึ่งชาวประมงเจ้าของเรือจะจัดงานขึ้นที่บ้านตนเอง และเชิญเพื่อนบ้านมาดื่มน้ำชา โดยเพื่อนบ้านก็จะช่วยเหลือเงินคนละเล็กละน้อยตามกำลัง การเลี้ยงน้ำชานี้ถือว่าเป็น วิธีการปฏิบัติที่มีการปฏิบัติกันทั่วไปในชุมชนภาคใต้ หากบ้านไหนมีเรื่องเดือดร้อน จำเป็นต้องใช้เงินทอง เช่น สมาชิกในครอบครัวเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น และในหมู่บ้านในดั่งก็มีการปฏิบัติจนเป็นประเพณีเช่นกัน ระบบเลี้ยงน้ำชานี้อาจถือได้ว่าเป็นระบบที่รองรับความเสี่ยงจากเหตุที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนระบบการประกันภัยที่ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้น

4.6 เงินกู้นอกระบบ

ความจำเป็นในการใช้จ่ายทำให้บางครั้งชาวประมงจะต้องยืมเงิน ซึ่งส่วนมากจะยืมจากญาติพี่น้อง ก่อนในวงเงิน 1,000-5,000 บาท และหากญาติพี่น้องไม่มีให้ก็จะกู้จากผู้ปล่อยเงินกู้ ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีหลักศาสนาอิสลามห้ามมิให้มีการปล่อยเงินกู้และยืมเงิน โดยถือว่าการกระทำเช่นนี้เป็นบาปทั้งผู้ให้กู้และผู้กู้ เช่น ในส่วนผู้ให้กู้กำหนดไว้ว่า

“ในวันข้างหน้า คนประเภทนี้พระผู้เป็นเจ้าลงโทษ คนผู้นี้จะไปตายในทะเล เวลาจะขึ้นฝั่ง เทพทูตจะเอาก่อนหินก้อนใหญ่ขว้างลงไปปาก ขว้างไม่ให้ขึ้นฝั่งได้ ต้องจมอยู่ในทะเล...เงินของเขา นั้น...จะเป็นอสรพิษที่กัดตนเอง และพิษของมันจะแล่นทุกชุมชน”(แผน มุดเต็น, สัมภาษณ์ 16 ม.ค. 45)

ก็ยังมีการปล่อยกู้กันอยู่ในชุมชน เนื่องจากถือว่าเป็นงานสบายและได้เงินเร็ว การกู้จะคิดดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน โดยจะผ่อนชำระเป็นรายวัน ให้หมดภายใน 1 เดือน เช่น กู้ 500 บาท จะผ่อนวันละ 20 บาท, กู้ 1,000 บาท จะผ่อนวันละ 40 บาท ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะกู้ประมาณ 1,000-3,000 บาท เงินกู้นอกระบบจึงเป็นแหล่งที่พึ่งที่สำคัญของกลุ่มคนจน

บทที่ 5

สาเหตุของความยากจนและข้อเสนอแนะ

สาเหตุความยากจนหากพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างมากกว่าปัญหาด้านบุคคล ทั้งนี้เนื่องจากจะเห็นได้ว่าชาวประมงต่างก็ทุ่มเทในการทำงานในขณะที่การใช้จ่ายกลับเป็นไปตามสถานะ มิได้มากมายเกินความจำเป็น แต่ความยากจนก็ยังดำรงอยู่ ผ่านจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง จากพ่อสู่ลูกสู่หลาน

ซึ่งสาเหตุของความยากจนอาจวิเคราะห์ได้ ดังต่อไปนี้

5.1 สาเหตุของความยากจน

5.1.1 ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร

จากการที่ประเทศไทยมีนโยบายการพัฒนาด้านประมงทะเลเป็นระยะเวลากว่า 40 ปี แม้เราจะประสบความสำเร็จในการนำทรัพยากรทางทะเลมาใช้ ทำให้มีผลผลิตทางด้านการประมงทะเลเพิ่มขึ้น จาก 146,471 เมตริกตัน ใน พ.ศ. 2503 เป็น 2,099,986 เมตริกตัน ใน พ.ศ. 2526¹²

จากตัวเลขของกรมประมงที่ชี้ให้เห็นว่าจำนวนสัตว์น้ำที่จับได้ในอ่าวไทยลดลงอย่างต่อเนื่อง เมื่อ ปี 2504 มีอัตราการจับต่อชั่วโมงอวนลากในอ่าวไทย 298 ก.ก./ชม. แต่ในปี 2532 ลดลงเหลือเพียง 20 ก.ก./ชม.¹³ เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวไทยลดน้อยลงไปอย่างมาก

ทั้งนี้สาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของเรือประมงประเภทต่าง ๆ เช่น เรืออวนลาก ในปี พ.ศ. 2503 จำนวน 99 ลำ จนมีจำนวนสูงสุด 10,047 ลำ ในปี พ.ศ. 2525 และมีการลดขนาดตาอวนกันถึงลง เพื่อให้จับปลาเปิดและปลาขนาดเล็กเพิ่มขึ้น ประกอบกับส่วนหนึ่งของเรืออวนลากที่ออกไปทำการประมงนอกน่านน้ำได้กลับเข้ามาทำประมงในอ่าวไทย เนื่องจากการประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะของประเทศเพื่อนบ้าน และน้ำมันมีราคาแพงขึ้น เรืออวนลากได้ลดต้นทุนด้วยการจับปลาเปิดให้ได้มากขึ้นถึงร้อยละ 68 เพื่อเป็นรายได้ค่าทุนการดำเนินการ¹⁴

สำหรับเรืออวนรุนเริ่มจดทะเบียนครั้งแรก ปี 2513 มีจำนวน 354 ลำ ในปี 2525 เพิ่มขึ้นเป็น 1,899 ลำ และในปี 2542 มีจำนวนทั้งสิ้น 4,253 ลำ¹⁵ อัตราการจับสัตว์น้ำทั้งหมดที่ได้จากอวนรุนทั้งฝั่งอ่าวไทย

¹² สุนันทา นิลเพชร, "อวนลาก" ภาพสะท้อนวิกฤติทะเลไทย : แก๊ซโดยองค์กรชุมชน, น. 5 – 6

¹³ เรือสำรวจประมง 2 กองประมงทะเล กรมประมง

¹⁴ สุนันทา นิลเพชร, "อวนลาก" ภาพสะท้อนวิกฤติทะเลไทย : แก๊ซโดยองค์กรชุมชน, น. 7

¹⁵ ปิยะ กิจถาวรและคณะ, รายงานการศึกษาเรื่อง บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี ศึกษากรณีบ้านต้นหยงปาร์ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี, น. 4

และฝั่งอันดามัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ถึง พ.ศ. 2534 พบว่า มีอัตราการจับสูงสุด 28.2 กิโลกรัมต่อชั่วโมง มีปลาเปิดเป็นองค์ประกอบสูงสุด จับได้เฉลี่ยแล้วเกินกว่า 50 % ในปลาเปิดที่จับได้ทั้งหมดเป็นปลาเปิดแท้ 44 % นอกนั้นเป็นลูกปลาเศรษฐกิจ 56 % ซึ่งปลาเปิดดังกล่าวนี้ยังแยกออกเป็นปลาหน้าดิน 53 % และสัตว์น้ำอื่น ๆ อีก 19% (นาวัน (2522), อ้างถึงใน สุนันทา นิลเพชร, 2543, น. 97 – 98)

นอกจากนี้ เรือปั่นไฟปลากะตักก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อนลดลง เนื่องจากการปั่นไฟเพื่อใช้แรงไฟล่อปลากะตักในเวลากลางคืน ทำให้ลูกปลาเศรษฐกิจที่เข้ามาเล่นไฟถูกจับขึ้นมาด้วยประมาณ 40%¹⁶ ลูกปลาเศรษฐกิจ เช่น ปลาอินทรี ที่ถูกทำลายไปหากปล่อยให้เติบโตขึ้นก็จะมีมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างมาก แม้ว่าการมีของเรือปั่นไฟปลากะตักจะได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากชาวประมงพื้นบ้าน ในช่วงปี พ.ศ. 2543-2544 แต่รัฐบาลก็ยังคงอนุญาตให้มีการดำเนินการต่อไปได้

อย่างไรก็ตามในจังหวัดนครศรีธรรมราชไม่ใช่พื้นที่หากินสำคัญของเรือปั่นไฟปลากะตัก ดังนั้น ชาวประมงในท้องถิ่นจึงไม่รู้สึกที่ได้รับผลกระทบจากเรือปั่นไฟปลากะตักมากนัก ในขณะที่ชาวบ้านจะคิดว่าเรือคราดหอยลายส่งผลกระทบมากกว่า ชาวบ้านเชื่อว่าเรือคราดจะทำลายหน้าดิน ทำลายแหล่งอยู่อาศัยของปู และกุ้ง เรือคราดหอยลายมักจะเข้ามายังทะเลในเขตอำเภอท่าศาลา ในช่วงเดือนพฤศจิกายน-มกราคม ของทุกปี จนชาวบ้านได้รวมตัวกันปิดถนนประท้วงหลายครั้ง เพื่อกดดันให้ทางราชการผลักดันเรือคราดหอยออกไป ซึ่งทางราชการได้ตอบสนองในเฉพาะหน้า แต่ยังไม่มีการจัดการในระยะยาวแต่อย่างใด

สำหรับเรือประมงที่มีปัญหามากในบริเวณในท้องถิ่นคือ เรืออวนรุน ซึ่งประกอบด้วยเรืออวนรุนขนาดเล็กซึ่งมาจากบ้านปากนคร และบ้านท่าสูงบน ส่วนเรืออวนรุนขนาดใหญ่เป็นเรือที่มาจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ผลกระทบจากเรืออวนรุน ชาวบ้านบอกว่า

“...เทคโนโลยีที่นำมาใช้ เครื่องมือที่มาใช้ มันจับแม้กระทั่งปลาออกไม่ได้เลย ไม่ได้วางไข่ อวนรุนร้ายที่สุด...” (ศุภชัย ยะปาก, สัมภาษณ์ 80ม.ค. 45)

และปัญหาที่สำคัญ คือ การที่เรืออวนรุนเข้ามาทำการประมงในเขตใกล้ชายฝั่งกว่า 3,000 เมตร ทั้งนี้เนื่องจากกฎหมายไม่มีสภาพบังคับ ในความเป็นจริง ไม่มีการจับกุมเรือที่รุกล้ำเข้ามา เรืออวนรุนจึงสามารถทำประมงในเขต 3,000 เมตร ได้อย่างเป็นเรื่องปกติ

อย่างไรก็ตามจำนวนของชาวประมงพื้นบ้านที่เพิ่มขึ้น ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลงเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ เกิดจากนโยบายการจัดการของภาครัฐ ที่มุ่งส่งเสริมการนำทรัพยากรมาใช้จนเกินจุดสมดุล ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “Over Fishing” ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่สามารถขยายพันธุ์ และเจริญเติบโตได้ทันกับความต้องการ

¹⁶ เลิศชายและคณะ, รายงานสรุปผลการศึกษาเรือปั่นไฟปลากะตักกับผลกระทบต่อทะเลและชุมชนประมงพื้นบ้าน (นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2542) : 20

5.1.2 ระบบเศรษฐกิจเสรี

การประกอบอาชีพประมงเป็นไปในลักษณะระบบเศรษฐกิจเสรี ในลักษณะ "มือใครยาว สาวได้สาวเอา" ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า การทำประมงนั้นถ้าเครื่องมือไม่ดีก็สู้คนอื่นไม่ได้ ทำให้คนที่มีเงินทุน สามารถนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการทำประมงได้อย่างเต็มที่ ดังเช่น เรือประมงพาณิชย์ทั้งหลาย ในขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้เครื่องมือคนละประเภทที่มีอาจเทียบกันได้เลย แต่เดิมนั้นพื้นที่หากินของประมงพาณิชย์กับประมงพื้นบ้านค่อนข้างจะแยกส่วนกัน แต่ในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวเข้ามาชิดและเหลื่อมซ้อนกันมากขึ้นทุกที จึงทำให้เกิดการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม เหมือนการชกมวยคนละรุ่น ชาวประมงพื้นบ้านจึงต้องดิ้นรนและพยายามอย่างหนักเพื่อจะอยู่รอด

5.1.3 ระบบพึ่งเงินกู้จากเจ้าเก่า

การเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลักมาเป็นเพื่อการค้าเป็นหลัก และมีการเปลี่ยนการใช้เครื่องมือจากแบบดั้งเดิมมาเป็นเครื่องจักรมากขึ้น ทำให้ชาวประมงซึ่งขาดเงินทุนเพื่อพัฒนาปัจจัยการผลิตจะต้องเข้าสู่วงจรการเป็นหนี้สิน ทำให้เกิด "ระบบเจ้าเก่า" ที่เป็นผู้ให้กู้ยืมเงินไปลงทุน โดยมีเงื่อนไขที่ชาวประมงจะต้องขายกุ้งปลาให้กับเจ้าเก่าในราคาต่ำกว่าตลาดทั่วไปเป็นการตอบแทน จนกระทั่งพัฒนามาสู่การเป็นเจ้าเก่าเป็นคนลงทุนเองเกือบทั้งหมด ชาวประมงจึงมีสถานะเหมือนลูกจ้างของเจ้าเก่าไปโดยปริยาย

ด้วยการตกอยู่ในวังวนของระบบเจ้าเก่า ทำให้ชาวประมงสูญเสียรายได้ที่ควรจะได้จากราคากุ้งปลาที่เจ้าเก่ารับซื้อ ซึ่งราคาต่ำกว่าการรับซื้อทั่วไปถึง 60-100 บาท หรือประมาณ 20 – 40 เปอร์เซ็นต์ ด้วยเหตุนี้เมื่อเปรียบเทียบระหว่างผู้ที่เป็นลูกน้องเจ้าเก่ากับผู้ที่ไม่เป็น แม้จะสามารถจับกุ้งปลาได้เท่ากันแต่รายได้ก็ไม่เท่ากัน นอกจากนี้ระบบที่ไม่ขึ้นอยู่กับเจ้าเก่ายังสามารถเอากุ้งปลาไปขายปลีกตามตลาดนัดได้อีกด้วย ซึ่งจะทำให้ได้ราคาดีกว่าการขายให้กับแปปลาหรือพ่อค้าคนกลาง

พันธนาการของหนี้สินในระบบเจ้าเก่าเป็นสิ่งที่ชาวประมงยากที่จะดิ้นให้หลุดได้ ดังคำกล่าวที่ว่า "ตอนนี้เราไม่ได้เป็นไท แต่เป็นทาสนายทุน"¹⁷ และการเป็นหนี้ก็จะตกทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากอีกแง่มุมหนึ่ง ระบบเจ้าเก่าช่วยให้ชาวประมงที่ไม่มีทุนหรือมีทุนน้อยสามารถประกอบอาชีพได้ เพราะถ้าหากเจ้าเก่าไม่ให้กู้เงินชาวประมงก็ไม่ว่าจะหาเงินมาจากไหนเกือบแสนบาทเพื่อนำมาลงทุน ซึ่งเท่ากับไม่สามารถจะประกอบอาชีพนี้ได้ ดังนั้นชาวประมงจึงตกอยู่ในสถานที่ไร้ทางเลือก เพราะถ้าไม่ทำอาชีพประมงก็ไม่ว่าจะทำอาชีพอะไร ถ้าทำประมงก็มีทางเลือกอยู่สองทาง คือ เป็นลูกน้องหรือสร้างเรือเอง ในกรณีที่สร้างเรือเองก็หนีไม่พ้นที่จะต้องพึ่งระบบเจ้าเก่า

¹⁷ สัมภาษณ์นายหนู สมัน, 12 มี.ค. 45

5.1.4 การไม่สามารถสะสมทุน (ลักษณะของอาชีพประมง)

เนื่องจากความจำเป็นในการที่จะต้องใช้จ่ายเกี่ยวกับการประมงอยู่เรื่อย ๆ เช่น การเปลี่ยนอวนกุ้ง ซึ่งจะต้องเปลี่ยนใหม่ทุกเดือน แต่ครั้งจะต้องใช้เงินประมาณ 3,000 - 4,000 บาท การต้องซ่อมเครื่องยนต์ ซ่อมเรือ ทำให้เงินที่ชาวบ้านพอจะเก็บไว้ได้บ้างก็ต้องถูกใช้ออกไป บางครั้งไม่พอก็ต้องกู้จากเจ้าแก่เพิ่มเติมอีก ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นหมุนเวียนซ้ำแล้วซ้ำอีก จนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเก็บเงินออมได้ เมื่อไม่สามารถเก็บเงินออมได้เมื่อเกิดความจำเป็นจะต้องใช้เงิน จึงมีโอกาสเป็นหนี้สูงมาก อีกทั้งยังทำให้ไม่สามารถพัฒนาเครื่องมือการประมงได้อย่างเต็มที่ เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตให้ได้มากขึ้นด้วย

5.1.5 การเข้าถึงบริการของรัฐ

ด้วยการช่วยเหลือของรัฐที่ให้กับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน มีบางพื้นที่เท่านั้น ชาวประมงพื้นบ้านในฝั่งไม่ได้รับการช่วยเหลือของรัฐที่ชัดเจน นอกจากนี้ระบบเงินกู้ที่ให้กับเกษตรกรหรือผู้มีรายได้ ชาวประมงก็เข้าถึงได้น้อย เช่น การกู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์ ถ้าหากใช้การค้ำประกันในกลุ่มชาวบ้านก็จะสามารถกู้ได้ แต่ถ้าใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน ชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสกู้เพราะไม่มีหลักทรัพย์

ส่วนการกู้เงินสำหรับผู้มีรายได้น้อยของธนาคารออมสิน ชาวบ้านบอกว่ามีขั้นตอนยุ่งยาก และไม่สะดวกที่จะต้องหาคนค้ำประกัน สำหรับกองทุนหมู่บ้าน (1 ล้านบาท) ชาวประมงที่ยากจนจริง ๆ จะไม่กล้ากู้ เนื่องจากมีรายได้ไม่แน่นอน จึงกลัวว่าจะไม่สามารถชำระตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดได้ ซึ่งคณะกรรมการได้กำหนดให้ชำระคืนทุกเดือน จำนวน 12 เดือน หากแต่ละเดือนไม่ชำระตาม เวลาที่กำหนดก็จะถูกปรับอีก

ด้วยเหตุนี้เราจึงจะเห็นว่าชาวบ้านเข้าถึงบริการของรัฐน้อยมาก เพราะระเบียบและขั้นตอนที่ยุ่งยาก ดังนั้นเมื่อประเด็นนี้ไม่เปิดหรือไม่สอดคล้องกับวิถีของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงหันไปพึ่งช่องทางที่ง่ายและสะดวกต่อการเข้าถึงมากกว่า นั่นคือเงินกู้นอกระบบ ซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่แพง แต่มีความคล่องตัวมากกว่า

นอกจากนี้ในด้านการบริการด้านการศึกษา สำหรับด้านการเรียนระดับประถมนับว่ามีการสะดวกในการรับบริการเพราะมีโรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนเลยทีเดียว และโรงเรียนก็ได้จัดให้มีสวัสดิการต่าง ๆ แก่เด็กนักเรียนตามสมควร แต่การศึกษาในขั้นที่สูงขึ้นไปพบว่าชาวบ้านที่ยากจนยังไม่สามารถส่งลูกเรียนได้ เพราะระบบการช่วยเหลือจากรัฐยังเข้าถึงได้ยาก เช่น กรณีเงินกู้เพื่อการศึกษาชาวบ้านจะขาดข้อมูล และขาดคนค้ำประกัน

ในด้านการศึกษาศาสนาอิสลามรัฐยังไม่ไย่ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือมากนัก ปลอ่ยให้ชาวบ้านจะต้องพึ่งตนเอง ชาวบ้านจะต้องจัดงานเลี้ยงเพื่อหาทุนในการดำเนินงานกันเอง และบางครั้งผู้ปกครองที่ยากจนจึงไม่สามารถสนับสนุนการเรียนของลูกหลานได้

ด้านการรักษาพยาบาลมีสถานบริการที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้สะดวก แต่ยังคงมีปัญหาในด้านคุณภาพของการบริการและความรวดเร็ว

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 รัฐต้องปรับนโยบายการจัดการทรัพยากรทางทะเลให้มีความยั่งยืน เพื่อให้เกิดความสมดุลย์ของระบบนิเวศน์ ทำให้สัตว์น้ำสามารถขยายพันธุ์อย่างต่อเนื่อง เช่น การยกเลิกเครื่องมือที่ทำลายสัตว์น้ำบางชนิด เช่น เรืออวนรุน, การห้ามทำการประมงในบริเวณวางไข่ของสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ เป็นต้น อันจะทำให้เกิดประโยชน์แก่ชาวประมงทุกกลุ่ม

5.2.2 มีการควบคุมให้เกิดการทำประมงที่ยุติธรรม โดยการแยกระหว่างเขตประมงพาณิชย์กับประมงพื้นบ้านให้ชัดเจน เพื่อไม่ให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบจากเครื่องมือประมงคนละประเภท แม้ว่าปัจจุบันจะมีกฎหมายห้ามเรือประมงประเภทอวนลาก อวนรุน เข้ามาทำประมงในเขต 3,000 เมตร จากชายฝั่ง แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วมีการลักลอบเข้ามาของเรือประมงดังกล่าวตลอดเวลา เพราะการควบคุมเป็นไปได้ยาก อีกทั้งบริเวณทำการประมงของประมงพื้นบ้านก็ขยายเขตออกไปจาก 3,000 เมตร มากแล้ว จึงควรมีการขยายแนวเขตให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง

5.2.3 รัฐควรสนับสนุนกองทุนเพื่อให้ชาวประมงทดแทนพื้นที่เป็นกับถ้ำแก่ โดยอาจจะเป็นเงินกู้ระยะยาวที่มีดอกเบี้ยต่ำ เพื่อให้ชาวประมงสามารถนำสัตว์น้ำที่จับได้เข้าสู่ระบบตลาดที่เป็นธรรม ไม่ถูกผูกขาดโดยถ้ำแก่ ทำให้ชาวประมงได้รับสัดส่วนของรายได้ที่สูงสูญเสียให้กับระบบถ้ำแก่กลับคืนมา ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และเพิ่มความสามารถในการชำระหนี้ได้ ซึ่งจะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีโอกาสเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตอย่างแท้จริง

5.2.4 ควรส่งเสริมระบบสวัสดิการชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนทำอยู่แล้ว เช่น การทำซากาต การจัดงานเลี้ยงเพื่อหาทุนสนับสนุนการเรียนศาสนา นอกจากนี้พบว่าชุมชนมีการรวมกลุ่มระดมทุนเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมด้วย เช่น กลุ่มออมทรัพย์อิสลามบ้านในถุ้งที่มีการเก็บเงินทุกวันศุกร์ ครั้งละ 10 บาท/ คน และการรวมกลุ่มหาเงินทุนเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงินเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน เช่น เรือจม ซึ่งรัฐควรให้การสนับสนุนกลุ่มเหล่านี้ให้เติบโตมีความเข้มแข็ง ให้เป็นที่พึ่งแก่สมาชิกได้ต่อไปในอนาคต

5.2.5 การปรับเปลี่ยนเงื่อนไขในการเข้าถึงบริการของรัฐ นอกจากนี่ยระบบบริการของรัฐที่เป็นการช่วยเหลือคนจนควรเปิดโอกาสให้คนจนเข้าถึงบริการเหล่านั้น โดยไม่มีอุปสรรคจากระเบียบและขั้นตอนที่ไม่สอดคล้องกับวิถีที่เป็นจริงชุมชน จนทำให้คนจนเข้าไม่ถึงบริการของรัฐเช่น การกำหนดให้ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน การให้บุคคลเป็นผู้ค้ำประกัน เนื่องจากชาวประมงส่วนมากไม่มีที่ดินหรือรู้จักบุคคลที่จะมาค้ำประกัน

บรรณานุกรม

- กังวาลย์ จันทโรจิติ , "การจัดการประมงโดยชุมชน" , กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ , "ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้กับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง: สถานการณ์ปัญหาและแนวทางยุทธศาสตร์" , สงขลา : โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, 2543
- ชลิตา บัณทวงศ์ , "หัวใจ พัฒนาการ ลักษณะ และการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน", กรุงเทพฯ : โครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรฝั่งธรรมชาติอันดามัน , 2543.
- บรรจง นะแส , "สมพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้อดีตสู่ปัจจุบัน กับทิศทางในอนาคต" , สงขลา : โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและพื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้, 2540. (เอกสารประกอบการประชุมสมพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จังหวัดระนอง 13 – 15 พฤษภาคม 2540)
- มณีรัตน์ มิตรปราสาท , "การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน : ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง." , วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- เลิศชาย ศิริชัย จิรวุฒิ เสนาคำ และมานะ ช่วยชู , "เรือปั่นไฟปลากะตักกับผลกระทบต่อทะเลและชุมชนประมงพื้นบ้าน", นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2542.
- เลิศชาย ศิริชัย ใน ชลธิรา สัตยาวัฒนา บรรณาธิการ , "สิทธิชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีชุมชนท้องถิ่นภาคใต้", วารสารไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต , ปทุมธานี : โครงการไทยศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต, มกราคม – มิถุนายน 2544.
- วัฒนา สุกันต์ศิลป์ , "ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งทะเลในภาคใต้" , ปัตตานี : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2542.
- สุนันทา นิลเพชร , "อวนรุน...มาตรการแห่งท้องทะเลไทย กรณีศึกษา ผลกระทบและมาตรการปัญหา", สงขลา : โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, 2543.
- สุนันทา นิลเพชร , "บทเรียนกองทุนชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทะเลสาบสงขลา", สงขลา : โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, 2544.
- สุริชัย หวันแก้ว , "แนวคิดหลักทางสังคมวิทยา เรื่อง กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ(Marginlization)" , กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2543.
- อัมพร แก้วหนู. ใน สถาพร ศรีสัจจ บรรณาธิการ , วารสารทักษิณคดี ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2540 - เดือนมกราคม พ.ศ. 2541 , สงขลา : สถาบันทักษิณคดี, 2540.

บุคลากร

1. นายศุภชัย ยะปาก. สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2545
2. นายแผน มุดเดิน. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2545
3. นายสมชาย โต๊ะเต็บ. สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2545
4. นายอนันท์ หลงจี. สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2545
5. นายมันัส สมัน. สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2545
6. นายแผน กะแม๊ะ. สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2545
7. นายดล เวหน. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2545
8. นายดิน โต๊ะหมัด. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2545
9. นางสุไบยะ โต๊ะหมัด. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2545
10. นางรอกียะ สมัน. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2545
11. นายมะแอ มะตัน. สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2545
12. นายดล สมัน. สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2545
13. นายเซม หลงจี. สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2545